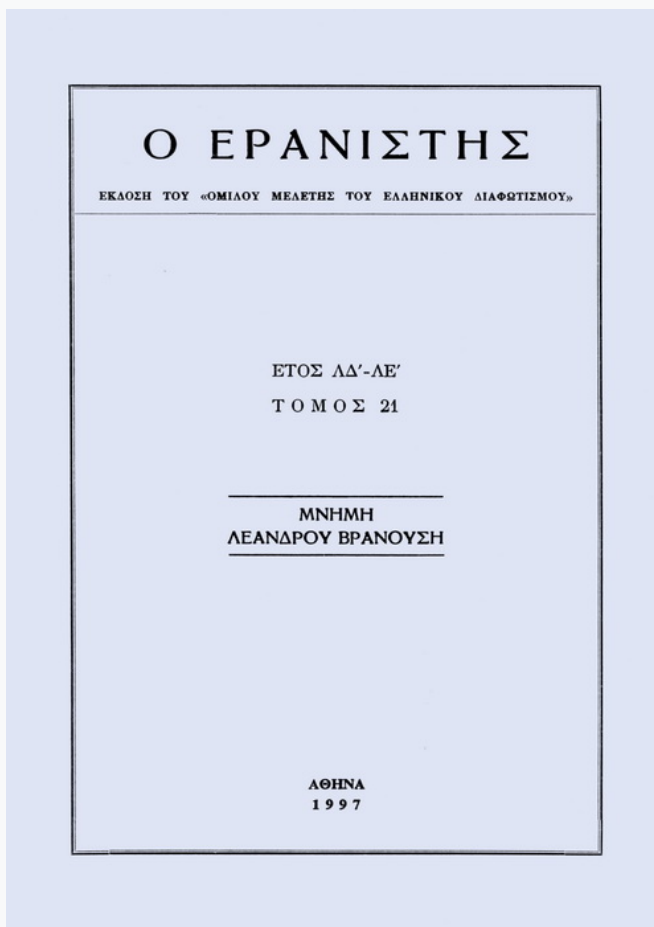

The Gleaner

Vol 21 (1997)

In Memoriam of Leandros Vranousis

Δύο στιχουργήματα σχετικά με την κοινωνική κρίση στη Σμύρνη το 1819

Κώστας Λάππας

doi: [10.12681/er.216](https://doi.org/10.12681/er.216)

To cite this article:

Λάππας Κ. (1997). Δύο στιχουργήματα σχετικά με την κοινωνική κρίση στη Σμύρνη το 1819. *The Gleaner*, 21, 259–283. <https://doi.org/10.12681/er.216>

ΔΥΟ ΣΤΙΧΟΥΡΓΗΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ ΤΟ 1819

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ τὸ 1819 καὶ οἱ ἀνα-
τροπὲς ποὺ προκάλεσαν στὴν κοινοτικὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ ζωὴ τῆς πό-
λης μᾶς εἶναι ἀρκετὰ γνωστές. Αὐτόπτης μάρτυρας τῶν γεγονότων ὁ Στέ-
φανος Οἰκονόμος, δάσκαλος στὸ Φιλολογικὸ Γυμνάσιο, μᾶς ἔφησε ἕνα
σύντομο χρονικὸ, γραμμένο στὴ Σμύρνη τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1819, ποὺ
ἀποτελεῖ τὴ βασικὴ πηγὴ πληροφοριῶν γιὰ τὴν κρίση αὐτῆ.¹ Ἀρκετὲς
πληροφορίες ἐπίσης, διαφωτιστικὲς τοῦ κλίματος μέσα στὸ ὁποῖο διαδρα-
ματίστηκαν τὰ γεγονότα, μᾶς δίνουν, μεταξύ ἄλλων, ἡ ἀλληλογραφία τοῦ
Κωνσταντίνου Οἰκονόμου καὶ ἕνα ἀνέκδοτο σατιρικὸ κείμενο, σὲ διαλο-
γικὴ μορφή, ποὺ γράφτηκε τὴν ἴδια ἐποχὴ στὴ Σμύρνη καὶ ἔχει τίτλο:
«Δράμα Κωμικόν, διηρημένον εἰς πράξεις δύο. Αἰτία καὶ τρόπος τῆς Δη-
μεγερσίας πρὸς καταδρομὴν τοῦ Οἰκονόμου».² Στὶς πηγές αὐτὲς προστί-
θενται τώρα καὶ δύο ἄγνωστα στιχουργήματα, προσερχόμενα ἀπὸ τὸ οἰκο-
γενειακὸ Ἀρχεῖο τῶν Οἰκονόμων, ὅπου καταγγέλλονται τὰ πρόσωπα
ποὺ πρωταγωνίστησαν στὰ γεγονότα.

Οἱ γνώσεις μας γιὰ τὴν κρίση τοῦ 1819 καὶ κυρίως γιὰ τίς διαστάσεις
ποὺ αὐτὴ προσέλαβε ἐμπλουτίστηκαν τὰ τελευταῖα χρόνια, χάρις στὴ συν-
θετικὴ μελέτη τοῦ Φίλιππου Ἡλιοῦ, *Κοινωνικοὶ ἀγῶνες καὶ Διαφωτισ-
σμός, ἡ περίπτωση τῆς Σμύρνης (1819)*. Στὴ μελέτη του αὐτῆ, ποὺ πρω-

1. Στέφανος Οἰκονόμος, «Περὶ τῶν κατὰ τὸ ἐν Σμύρνη Φιλολογικῶν Σχολεῖον συμβάντων», στὸ Σοφ. Οἰκονόμος (ἐκδ.), *Τὰ Σωζόμενα Φιλολογικὰ Συγγράμματα Κωνσταντίνου πρεσβυτέρου καὶ Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων*, τ. 1, Ἀθήνα 1871, σ. 456-474. Τὸν τίτλο στὸ χρονικὸ ἔδωσε ὁ Σοφ. Οἰκονόμος. Τὸ χειρόγραφο τοῦ Στέφ. Οἰκονόμου ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔγινε ἡ ἔκδοση βρισκεται στὸ Ἀρχεῖο Οἰκονόμων, φάκ. XXXII, ἀρ. 3 (ΚΕΜΝΕ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν).

2. Σώζεται στὸ Ἀρχεῖο Οἰκονόμων, φάκ. XLV, ἀρ. 1 καὶ εἶναι χρονολογημένο στὶς 22 Αὐγούστου 1820. Κατὰ τὸν Σοφ. Οἰκονόμο (ἰ.π., σ. 472, σημ. α'), πρόκειται γιὰ ἀντίγραφο. Ἐνα δευτέρου ἀντίγραφο ὑπάρχει στὴ συλλογὴ Κ. Θ. Δημαρᾶ. Βλ. Φίλιππος Ἡλιοῦ, *Κοινωνικοὶ ἀγῶνες καὶ Διαφωτισμός. Ἡ περίπτωση τῆς Σμύρνης (1819)*, δευτέρη ἔκδοση, συμπληρωμένη, Ἀθήνα, Ε.Μ.Ν.Ε. - Μνήμων, 1986, σ. 8 σημ. 1.

τοδημοσιεύτηκε τὸ 1975, ὁ Φ. Ἡλιού ἐπιχείρησε μιὰ νέα ἀνάγνωση τῶν πηγῶν, μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία ἀναδείχτηκε ἡ πολλαπλότητα τῆς κρίσης. Φάνηκε, δηλαδή, ὅτι αὐτὴ δὲν ἦταν ἀπλῶς ἡ ὕστατη φάση μιᾶς ιδεολογικῆς ἀντιπαράθεσης μεταξὺ τῶν ὁπαδῶν καὶ τῶν ἀντιπάλων τοῦ Διαφωτισμοῦ στὴ Σμύρνη, πού εἶχε ἐνταθεῖ τὸ 1819 λόγω τῆς ἀντιδιαφωτιστικῆς πολιτικῆς τοῦ Πατριαρχείου, ἀλλὰ μιὰ σύγκρουση μὲ εὐρύτερες διαστάσεις. Γιὰ νὰ χρησιμοποιοῦσα τὰ λόγια τοῦ ἴδιου, «ἡ νέα ἀνάγνωση τῶν πηγῶν [...] μοιάζει νὰ ὑποδεικνύει τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς πραγματικότητας πολὺ πιὸ σύνθετης. Δείχνει, κυρίως, ὅτι ἂν οἱ ιδεολογικοὶ ἀνταγωνισμοὶ καὶ ἡ διαμάχη ἀνάμεσα στὶς δύο σχολές [τὸ Φιλολογικὸ Γυμνάσιο καὶ τὴν Εὐαγγελικὴ Σχολή] μπόρεσαν νὰ προσλάβουν τόσο μεγάλη ἔνταση, αὐτὸ δὲν ὀφείλεται τόσο, καὶ δὲν ὀφείλεται μόνο, στὸ ὅτι ὑπῆρξε μιὰ εὐνοϊκὴ πνευματικὴ συγκυρία [...] Ὄφείλεται, κατὰ πρῶτο λόγο, στὸ γεγονός ὅτι ἤρθαν νὰ ἐνοφθαλμιστοῦν σὲ μιὰ κοινωνικὴ κρίση διαφορετικὰ σημαντικὴ: τὴν κρίση πού συντάραξε τὸ σχῆμα τῆς κοινοτικῆς ὀργάνωσης τῆς πόλης».³

Δίνω ἐδῶ ὡς εἰσαγωγὴ στὸ θέμα πού θὰ μὲ ἀπασχολήσει ἓνα συνοπτικὸ περίγραμμα τῆς κρίσης αὐτῆς. Τὴ διοίκηση τῆς ἐλληνικῆς κοινότητας τῆς Σμύρνης ἀσχοῦσαν δύο αἰρετὰ συμβούλια: τῶν πέντε δημογερόντων καὶ τῶν δώδεκα ἐφόρων, τῶν λεγόμενων δωδεκάνων. Οἱ δημογέροντες ἐκλέγονταν ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους καὶ τοὺς προκρίτους. Στὴν τάξη τῶν ἐμπόρων πού εἶχαν δικαίωμα ἐκλογῆς δὲν ἀνῆκαν ὅλοι ὅσοι ἀσχοῦσαν τὸ ἐμπορικὸ ἐπάγγελμα, ἀλλὰ οἱ πιὸ εὐκατάστατοι: αὐτοὶ πού «ἐπιδίδονται σὲ συναλλαγές τῶν ὁποίων ἡ ἀκτίνα ξεπερνάει τὰ ὅρια τῆς πόλης».⁴ Στὴν ὁμάδα τῶν προκρίτων ἀνῆκαν οἱ «εὐγενεῖς» τῆς πόλης: γαιοκτήμονες, ἀξιωματοῦχοι, οἰκογένειες ἐμπόρων κτλ. Οἱ δωδεκάνοι ἐκλέγονταν ἀπὸ τοὺς δημογέροντες μέσα ἀπὸ τὸ σῶμα τῶν προκρίτων.

Τὸ σύστημα αὐτὸ μὲ τὴν ἀριστοκρατικὴ δομὴ του ἄφηνε ἔξω ἀπὸ τὴν κοινοτικὴ διοίκηση τὶς πολυπληθεῖς συντεχνίες τῆς πόλης, χωρὶς αὐτὸ ὅμως νὰ σημαίνει ὅτι οἱ τελευταῖες δὲν εἶχαν λόγο στὰ κοινοτικὰ πράγματα. Οἱ μεγαλύτερες συμμετεῖχαν ἕμμεσα, μέσω τῶν ἀντιπροσώπων τους, στὴ λήψη σημαντικῶν ἀποφάσεων, ἐνῶ πολὺ συχνὰ παρενβάνιναν μὲ δυναμικὸ τρόπο στὶς κοινοτικὲς ὑποθέσεις, ὅπως δείχνει ἡ ἐξέγερσή τους κατὰ τῶν προεστώτων τὸ 1788.⁵ Γενικὰ ἀπὸ τὸ δεῦτερο μισὸ τοῦ 18ου

3. Φ. Ἡλιού, *ὁ.π.*, σ. 9-10.

4. *Ὁ.π.*, σ. 16.

5. Βλ. Σταμ. Κ. Καρατζάς, *Σμύρνης τραγωδίες. Δύο ἀνέκδοτα ποιήματα σχετικὰ μὲ ταραχές στὴ Σμύρνη (1788, 1810)*, Ἀθήνα 1958.

αίωνα οι συντεχνίες φαίνεται να αποκτοῦν συνείδηση τῆς δυνάμεώς τους και διεκδικοῦν, με σειρά κινητοποιήσεων, ἐνεργητικότερο ρόλο στὴ διαχείριση τῶν κοινοτικῶν πραγμάτων, συμπαρατασσόμενες μεῖς ἄλλες κοινωνικὲς δυνάμεις, ἰδιαίτερα μετὰ τὴν ἐκκλησία τῆς Σμύρνης, καὶ πιὸ συχνὰ παρέχοντας τὴν ὑποστήριξή τους σ' αὐτές.

Οἱ κινητοποιήσεις τῶν συντεχνιῶν προσλαμβάνουν ὀξεία μορφή τὸ 1819. Ἐν ὧς τότε οἱ διεκδικήσεις τους περιστρέφονταν γύρω ἀπὸ ζητήματα πού ἀφοροῦσαν τὴν κατανομή τῶν φόρων ἢ τὸν ἔλεγχο τῆς κοινοτικῆς διοίκησης καὶ τῶν κοινοτικῶν δαπανῶν, τὸ 1819 ἔνα τμήμα τῶν συντεχνιῶν, μαζί με ἄλλες δυνάμεις, θὰ θέσει σὲ ἀμφισβήτηση «τίς ἴδιες τίς δομές τῆς κοινοτικῆς ἐξουσίας». ⁶ Ἡ παρέμβασή τους ἐκδηλώθηκε μετὰ δυναμικὸ τρόπο στὶς ἀρχαιρεσίες γιὰ τὴν ἀνανέωση τῆς δημογεροντίας πού διεξήχθησαν τὸν Μάρτιο. Πρὶν ἀπ' αὐτές εἶχε σημειωθεῖ μιὰ ἔντονη κινητοποίηση τῆς μητρόπολης καὶ τῶν συντεχνιῶν κατὰ τῶν ἀρχόντων. Στὰ μέσα Φεβρουαρίου ὁ Κων. Οἰκονόμος σὲ ἐπιστολή του, ἀπευθυνόμενη πιθανότατα στὸν Διονύσιο Ἐφέσου, περιέγραφε ὡς ἐξῆς τὴν κατάσταση: «Τὴν παρελθοῦσαν ἐβδομάδα [...] ὁ ἅγιος Σμύρνης ἐκβαλεν εὐθύς τοὺς δύο προδότας του Σάββαν Μουσοδάκην, καὶ γ: Ἀντώνιον Γεμεκτζῆν, οἷτινες περιερχόμενοι διεγείρουσι τὰ συνάφια εἰς ἀποστασίαν κατὰ τῶν ἀρχόντων [...] Τὰ Συνάφια εἶναι ἡγριωμένα. Οἱ ἄρχοντες φοβοῦνται. Τί ἔχει νὰ γίνῃ, ὁ κύριος οἶδεν. Οἱ ἄρχοντές μας καὶ μάλιστα οἱ Μαυρογορδάτοι, καὶ οἱ Ὀμηροί, ἐλπίζουσι τὴν ἀπὸ τοῦ κακοῦ ποιμένος ἀπαλλαγὴν παρὰ τῆς Παναγιότητός του». ⁷ Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι στὴν κινητοποίηση αὐτὴ δὲν συμμετεῖχαν ὅλα τὰ ἐσνάφια, ἀλλὰ ἐκεῖνα πού συνδέονταν μετὰ «ταπεινά», βιοτεχνικὰ κυρίως, ἐπαγγέλματα καὶ ἦταν τὰ πολυαριθμότερα: μπακάληδες, ἀλευράδες, ταβερνάρηδες κτλ. Ἀντίθετα, τὰ ἐσνάφια πού συνδέονταν μετὰ τὸ μεγάλο ἐξωτερικὸ ἐμπόριο συμπαρατάχθησαν μετὰ τοὺς πλούσιους ἐμπόρους. ⁸

Ἡ προεκλογικὴ ἔνταση μεταφέρθηκε καὶ στὶς ἀρχαιρεσίες, πού ἔγιναν «τότε πρῶτον ἐμπροσθεν τῶν συντεχνιῶν». Μέλη τῆς δημογεροντίας ἐκλέχθησαν τρία πρόσωπα πού προέρχονταν ἀπὸ τὸ σύστημα τῶν ἐμπόρων καὶ ἄλλα τρία πού ὑποστηρίζονταν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἀπὸ τὴν μητρόπολη καὶ τίς

6. Φ. Ἡλιοῦ, *ὁ.π.*, σ. 9-10.

7. Ἀρχεῖο Οἰκονόμων, φάκ. Π, ἀρ. 140, ἐπιστ. 17 Φεβρ. 1819. Στὴν ἴδια ἐπιστολή ὁ Οἰκονόμος ἀναφέρει ὅτι οἱ ἀρχαιρεσίες εἶχαν προσδιοριστεῖ γιὰ τὸ «ἐρχόμενον Σάββατον» (22 Φεβρουαρίου)· φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἡμερομηνία μετατέθηκε λόγω τῆς ἔντασης πού ἐπικρατοῦσε.

8. Φ. Ἡλιοῦ, *ὁ.π.*, σ. 16-19.

συντεχνίες. Ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἐκπροσώπους τῶν ἐμπόρων ἕμως ὁ ἕνας, ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος, ἐκδιώχθηκε ἀπὸ τὸ συμβούλιο καὶ ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸν ἔμπορο Χατζη Ἀντώνιο Μιχαήλ, πού εἶχε στενές σχέσεις μὲ τὶς συντεχνίες καὶ τὴ μητρόπολη, ἐνῶ οἱ δύο ἄλλοι ἀναγκάστηκαν νὰ παραιτηθοῦν.⁹ Μὲ τὶς ἀλλαγές αὐτές ἡ δημογεροντία περνάει στὰ χέρια τῶν ἀντιπάλων τῶν ἐμπόρων καὶ ἐπιχειρεῖται, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν συντεχνιῶν, ἡ ἀνατροπὴ τοῦ παραδοσιακοῦ κοινοτικοῦ δικαίου. Ἐπικεφαλῆς τοῦ Κοινοῦ αὐτοαναγορεύεται ὁ Σάββας Μουσουδάκης, ἄνθρωπος τῆς μητρόπολης μὲ μεγάλη ἐπιρροή στὶς συντεχνίες, ἐνῶ στὶς συνεδριάσεις τῆς δημογεροντίας συμμετέχουν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Μουσουδάκη, καὶ πρωτομαῖστορες τῶν συντεχνιῶν, διαδραματίζοντας πρωτεύοντα ρόλο στὴ διαχείριση τῶν κοινοτικῶν πραγμάτων. Μιὰ ἄλλη σημαντικὴ ἀνατροπὴ εἶναι ἡ ματαίωση, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τοῦ Μουσουδάκη καὶ τῶν συντεχνιῶν, τῆς ἐκλογῆς δωδεκάνων, καθὼς αὐτοὶ ἔπρεπε νὰ προέρχονται ἀπὸ τὸ σῶμα τῶν προκρίτων.

Μὲ τὶς ἀνατροπές αὐτές ἐντείνονται καὶ οἱ ἰδεολογικὲς ἀντιθέσεις μὲ αἰχμὴ τὸ Φιλολογικὸ Γυμνάσιο. Φορέας νεωτερικῶν ἐκπαιδευτικῶν ἀντιλήψεων καὶ πρακτικῶν, τὸ Γυμνάσιο εἶχε ἰδρυθεῖ τὸ 1809 ἀπὸ φιλοπρόόδους ἐμπόρους τῆς Σμύρνης μὲ σχολάρχῃ τὸν Κων. Κούμα καὶ συνδιδασκάλους τὸν Κων. Οἰκονόμο στὴν ἀρχὴ καί, λίγο ἀργότερα, τὸν ἀδελφὸ του Στέφανο. Σκοπὸς του ἦταν ν' ἀντικαταστήσει τὴν παρακμασμένη, συντηρητικὴ Εὐαγγελικὴ Σχολή. Ἡ λειτουργία τοῦ Γυμνασίου κάθε ἄλλο παρὰ ἀπρόσκοπη ἦταν. Ἀπὸ τὴν ἰδρυσή του ἔγινε στόχος μιᾶς ὀργανωμένης ἐπίθεσης, στὴν ὁποία πρωτοστατοῦσαν ὁ μητροπολίτης Ἀνθιμος, οἱ ἐπίτροποι τῆς παλαιᾶς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς καὶ συντηρητικοὶ πρόκριτοι καὶ συμμετεῖχαν καὶ ἐκπρόσωποι τῶν συντεχνιῶν.¹⁰ Ἡ βασικὴ κατηγορία κατὰ τοῦ Γυμνασίου ἦταν ὅτι μὲ τὴ νεωτερικὴ διδασκαλία του ἔθετε σὲ κίνδυνο τὶς παραδοσιακὲς θρησκευτικὲς καὶ ἠθικὲς ἀξίες τῆς σμυρναϊκῆς κοινωνίας. Τὴν ἐπίθεση κατὰ τοῦ Γυμνασίου ὑπέθαλπε

9. Οἱ παραιτηθέντες δημογέροντες ἦταν ὁ Λουκάς Ἀμυράς καὶ ὁ Δημήτριος Χ: Στρατῆ. Μετὰ τὴν παραίτησή τους ἔμειναν στὸ συμβούλιο τῆς δημογεροντίας ὁ Κωνσταντῖνος Μερίκας, ὁ Χ: Ἀντώνιος Μιχαήλ, ὁ Χ: Γ. Ἀγαλλόπουλος καὶ Χ: Κωνσταντῆς Πεστελεματσόγλου (Σοφ. Οἰκονόμος, ὁ.π., σ. 461-463).

10. Ἡ ἐπίθεση αὐτὴ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ πάψει τὸ Γυμνάσιο τὸ 1810 νὰ ἐπιχορηγεῖται ἀπὸ τὴν κοινότητα. Βλ. Σοφ. Οἰκονόμος, ὁ.π., σ. 439 καὶ τὴν «Τραγωδίαν κατὰ τῶν δημογερόντων τῆς Σμύρνης», στὸ Σταμ. Καρατζάς, ὁ.π., σ. 71-74. Στὰ γεγονότα τοῦ 1810 ἀναφέρεται καὶ ὁ ἀνώνυμος «Λίβελλος κατὰ τῶν ἀρχιερέων» βλ. Πασχάλης Κιτρομηλίδης, «Ἰδεολογικὲς συνέπειες τῆς κοινωνικῆς διαμάχης στὴ Σμύρνη (1809-1810)», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 3 (1982) 9-39.

και τὸ Πατριαρχεῖο, ὑποστηρίζοντας σταθερὰ τὴν Εὐαγγελικὴ Σχολή. Ἡ καταδρομὴ τοῦ Γυμνασίου θὰ κορυφωθεῖ τὸ 1819. Οἱ νέες κοινω- νικὲς δυνάμεις ποὺ ἀνῆλθαν στὴν ἐξουσία τὸν Μάρτιο, ἀδιάφορες ἕως ἐ- χθρικὲς ἀπέναντι στὰ φῶτα, θὰ ἐξαπολύσουν βίαιη ἐπίθεση κατὰ τῆς «ἀ- θέου» σχολῆς,¹¹ θεωρώντας τὴν ὄργανο τῶν πλούσιων ἐμπόρων. Συγχρό- νως θὰ ἀνοίξουν μέτωπο καὶ κατὰ τοῦ Οἰκονόμου, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ 1817, μὲ τὴν ἀποχώρηση τοῦ Κούμα, εἶχε ἀναλάβει τὴ διεύθυνση τοῦ σχολείου. Μὲ ἀναφορὲς στὸ Πατριαρχεῖο, ποὺ γίνονται κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῆς μη- τρόπολης καὶ τῶν συντεχνιῶν, οἱ ἐκπρόσωποι τῆς νέας κοινοτικῆς ἀρχῆς ζητοῦν τὴν ἐκδίωξη τοῦ Οἰκονόμου ἀπὸ τὸ Γυμνάσιο. Οἱ κατηγορίες ποὺ τὸν βαρύνουν εἶναι πολλές: ὅτι καταξοδεύει τὴν πόλη καὶ γίνεται αἷτιος σκανδάλων, ὅτι ἀναμιγνύεται στὰ πολιτικά, «λαμβάνων τὸ μέρος τῶν ἀρ- χόντων κατὰ τῶν πτωχῶν», ὅτι εἶναι ἄθεος καὶ «φαρμασόνης», ὅτι «δια- φθείρει τὴν πίστιν καὶ τὸ γένος», καὶ ἀκόμη ὅτι διδάσκει στοὺς μαθητές του τὰ μέσα γιὰ τὴν ἀποτίναξη τοῦ ζυγοῦ τῶν μουσουλμάνων.¹² Ὁ πραγ- ματικὸς στόχος τῆς ἐπίθεσης αὐτῆς ἦταν τὸ Φιλολογικὸ Γυμνάσιο καὶ οἱ προστάτες του, οἱ ἔμποροι. Τὰ πράγματα θὰ ἐκτραχυνθοῦν τὸν Ἰούλιο τοῦ 1819, ὅποτε μέσα σὲ ἓνα κλίμα λαϊκῶν διαδηλώσεων καὶ βίας καταργεῖ- ται τὸ Γυμνάσιο. Ἀνάλογα γεγονότα θὰ σημειωθοῦν καὶ τοὺς ἐπόμενους μῆνες τοῦ 1819 καὶ 1820.

Αὐτὸ εἶναι, πολὺ σχηματικά, τὸ περιεχόμενο τῆς κρίσης τοῦ 1819. Μιᾶς κρίσης ποὺ ὀδήγησε στὴν ἀνατροπὴ τῶν παραδοσιακῶν κοινοτικῶν δομῶν τῆς Σμύρνης καὶ στὴν ἐξουδετέρωση ἑνὸς ἀπὸ τὰ σημαντικότερα κέντρα τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ. Κεντρικὸ πρόσωπο καὶ θύμα συγ- χρόνως στὴν ἐπιχείρηση κατὰ τοῦ Γυμνασίου, ὁ Οἰκονόμος προσπάθησε νὰ ἀντιμετωπίσει μὲ διάφορους τρόπους τὴν ἐπίθεση τῆς τοπικῆς ἐκκλη- σίας καὶ τῶν συντεχνιῶν ἐναντίον του. Ἡ πρώτη του ἐνέργεια ἦταν ἡ ἐνη- μέρωση τῶν κοραϊκῶν κύκλων (τοῦ Βάμβα, τοῦ Φαρμακίδη κ.ἄ.) γιὰ τὰ γεγονότα καὶ ἡ κινητοποίηση φίλων καὶ προστατῶν του στὴν Κωνσταντι- νούπολη, κυρίως τοῦ Διονυσίου Ἐφέσου, μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Οἰκονόμος συν- δεόταν ἀπὸ παλιά.¹³ Οἱ παρεμβάσεις τῶν προστατῶν του φαίνεται ὅτι εἶ- χαν κάποιο ἀποτέλεσμα: τοῦ ἐξασφάλισαν ὡς ἓνα βαθμὸ τὴν ὑποστήριξη

11. Σοφ. Οἰκονόμος, ὁ.π., σ. 463.

12. Φ. Ἡλιού, ὁ.π., σ. 33, 39, 45.

13. Πβ. Κώστας Λάμπας, «Πατριαρχικὴ Σύνοδος "περὶ καθαιρέσεως τῶν φι- λοσοφικῶν μαθημάτων" τὸν Μάρτιο τοῦ 1821. Μιὰ μαρτυρία τοῦ Κων. Οἰκονόμου», *Μνήμων* 11 (1987) 135.

του Πατριαρχείου και απέτρεψαν κάποιες προσπάθειες προσφυγής των αντιπάλων του στην τουρκική δικαιοσύνη.¹⁴ Παράλληλα όμως προσέφυγε και σε άλλα επιθετικά μέσα, όπως η άμεση καταγγελία και στηλίτευση των αντιπάλων του μέσω της στιχουργίας: πρακτική που δεν ήταν ξένη στην παράδοση της Σμύρνης, όπως δείχνουν, μεταξύ άλλων, οι δύο γνωστές «τραγωδίες» του 1788 και του 1810 και η «Σχολιάς» του 1812, που καταφέρεται εναντίον του επιτρόπου της Ευαγγελικής Σχολής Δημ. Βαχατόρη.¹⁵ Η πρακτική αυτή όμως δεν ήταν ξένη ούτε στον Οικονόμο. "Ανθρωπος όξυς στις αντιπαραθέσεις του, φαίνεται ότι προσέφευγε εύκολα στη χρήση παρόμοιων μέσων για τη στηλίτευση των αντιπάλων του. Σημειώνω ενδεικτικά ένα όξυ άνωθυμο κείμενο, σε πεζό λόγο, που είχε συγγράψει μερικά χρόνια πριν κατά του Σέργιου Μακρικού, απαντώντας στις κατηγορίες του τελευταίου εναντίον της Κατηγήσεώς του (1813).¹⁶ Τήν ίδια πρακτική θα χρησιμοποιήσει και τώρα, όπως δείχνουν τα δύο στιχουργήματα που παρουσιάζονται παρακάτω, από τα οποία το ένα τουλάχιστο άνηκει άσφαλώς στον Οικονόμο. Και τα δύο αναφέρονται στην κρίση του 1819.

Τα στιχουργήματα σώζονται, όπως είπαμε, στο οικογενειακό Άρχείο των Οικονόμων, σε διαφορετικούς φακέλους, και είναι άνωθυμα και άχρονολόγητα. Το πρώτο είναι ήμιτελές και άτιτλο και άποτελεί το εισαγωγικό μέρος ενός άναολκλήρωτου στιχουργήματος. Σώζεται σε μορφή σχεδίου με πολλές διορθώσεις και άποτελείται από 30 ίαμβικούς δεκαπεντασύλλαβους με ζευγαρωτή όμοιοκαταληξία. Το δεύτερο στιχούργημα είναι όλοκληρωμένο.¹⁷ Φέρει τον τίτλο «Ο φιλόπατρις» και άποτελείται από 152 στίχους, δεκαπεντασύλλαβους τους περισσότερους, με την ίδια όμοιοκαταληξία.¹⁸ Το πρώτο στιχούργημα, όπως προκύπτει από τον γραφικό χαρακτήρα, είναι γραμμένο με το χέρι του Κων. Οικονόμου. Το δεύτερο

14. Φ. Ήλιού, ό.π., σ. 46.

15. Στρυ. Καρατζάς, ό.π., και Φαίδων Κ. Μπουμπουλίδης, «Ανέκδοτον στιχούργημα περί των σχολικών πραγμάτων της Σμύρνης άρχομένου του ΙΘ' αιώνος», *Μικρασιατικά Χρονικά* 8 (1959) 402-445.

16. *Κωνσταντίνος Οικονόμος ό έξ Οικονόμος, Άλληλογραφία*, τ. 1, 1802-1817, επιμέλεια Κώστας Λάππας - Ρόδη Σταμούλη, Άθήνα 1989, σ. 358.

17. Το πρώτο άτιτλο στιχούργημα βρίσκεται στον φάκ. XLVI, άρ. 3 του Άρχείου Οικονόμων και είναι γραμμένο σε φύλλο χαρτιού, διαστ. 0,175 x 0,122 μ., ενώ το δεύτερο στον φάκ. XXVI, Α' του ίδιου Άρχείου και είναι γραμμένο σε δίφυλλο, διαστ. 0,205 x 0,145 μ.

18. Ήξάιρεση άποτελοϋν έξι όκτασύλλαβοι (στ. 143-144 και 149-152, οι τέσσερις τελευταίοι με σταυρωτή όμοιοκαταληξία), δύο έπτασύλλαβοι (στ. 145-146),

σώζεται σὲ ἀρκετὰ μεταγενέστερο ἀντίγραφο, πού φαίνεται νὰ ἔχει γίνει ἀπὸ τὸ γιό του Σοφοκλῆ Οἰκονόμο. Ὡς πρὸς τὸ χρόνο σύνθεσης τῶν στιχουργημάτων, φαίνεται νὰ γράφονται καὶ τὰ δύο μετὰ τὸ κλείσιμο τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου (Ἰούλιος 1819) καὶ ὅσο βέβαια συνεχιζόταν ἡ κρίση στὴ Σμύρνη.

Τὸ πρῶτο στιχούργημα ἀναμφίβολα ἔχει συντεθεῖ ἀπὸ τὸν Κων. Οἰκονόμο, ὄχι μόνον γιατί εἶναι αὐτόγραφό του ἀλλὰ καὶ γιατί σώζεται, ὅπως εἴπαμε, σὲ σχέδιο πού τὸ ἐπεξεργαζόταν γιὰ νὰ τοῦ δώσει τὴν ὀριστική μορφή. Ἐξἄλλου, εἶναι γνωστὴ ἡ οἰκειότητά του μὲ τὴ στιχουργική.¹⁹ Καὶ τὸ δεύτερο στιχούργημα ὅμως πιθανότατα ἀνήκει στὸν ἴδιο. Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ στηρίζεται στὸ ὅτι καὶ τὰ δύο στιχουργήματα ἔχουν τὸ ἴδιο θέμα καὶ ἀντιμετωπίζουν ἀπὸ τὴν ἴδια σκοπιὰ τὴν κρίση τοῦ 1819 καὶ κυρίως στὸ ὅτι ἐμπεριέχουν, ὅπως θὰ δοῦμε, ὀρισμένους κοινούς τόπους, ὄχι τυχαίους. Ἐνα ἄλλο, ἔμμεσο, στοιχεῖο εἶναι ἡ παρουσία καὶ τῶν δύο στιχουργημάτων στὸ Ἄρχεῖο τῶν Οἰκονόμων καὶ ἡ φροντίδα τοῦ Σοφ. Οἰκονόμου νὰ ἀντιγράψει —ἀπὸ κάποιον ἄλλο ἀντίγραφο ἢ ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, πού μπορεῖ νὰ ἦταν καὶ αὐτὸ σὲ σχέδιο— τὸ δεύτερο στιχούργημα, διασώζοντάς το ἔτσι στὸ οἰκογενειακὸ του Ἄρχεῖο. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ συντείνουν στὸ νὰ δεχθοῦμε ὅτι καὶ τὰ δύο στιχουργήματα γράφτηκαν, διαδοχικά, ἀπὸ τὸ ἴδιο πρόσωπο, τὸν Κων. Οἰκονόμο. Ὑποθέτουμε, δηλαδή, ὅτι ὁ Οἰκονόμος ἄρχισε νὰ γράφει τὸ πρῶτο στιχούργημα ἀλλὰ γιὰ ἄγνωστους λόγους τὸ ἄφησε στὴ μέση καὶ ἐπανῆλθε κάποια στιγμή ξαναγράφοντας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἕνα νέο στιχούργημα πάνω στὸ ἴδιο θέμα.

Θὰ μπορούσε βέβαια νὰ ἀναρωτηθεῖ κανεὶς μήπως τὸ δεύτερο στιχούργημα γράφτηκε ἀπὸ κάποιον ἄλλο πρόσωπο τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Κων. Οἰκονόμου: γιὰ παράδειγμα, ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ του Στέφανο, ὁ ὁποῖος εἶχε καταγράψει τὴν ἴδια ἐποχὴ στὸ χρονικὸ του τὰ «συμβάντα» τοῦ 1819. Τὴν ὑπόθεση αὐτὴ μοιάζει νὰ ἐνισχύει καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὑπάρχουν κοινὰ πραγματολογικὰ στοιχεῖα καὶ χαρακτηρισμοὶ ἀνάμεσα στὸ χρονικὸ καὶ τὸ δεύτερο στιχούργημα. Κάτι τέτοιο ὅμως δὲν φαίνεται πολὺ πιθανό, ἀφοῦ ὁ Στέφ. Οἰκονόμος δὲν ἐπιδιδόταν, ἀπ' ὅσο ξέρουμε, στὴ στιχουργικὴ καὶ τὸ ὕφος τοῦ στιχουργήματος δὲν ταιριάζει μὲ τὸ δικό του· ἀντίθετα ταιριάζει καλὰ, στὴ δραματικότητά καὶ τὴν ὀξύτητα, μὲ τὸ ὕφος τοῦ ἀδελ-

καὶ δύο ἀκόμη (στ. 16, 105) μὲ διάφορο ἀριθμὸ συλλαβῶν καὶ μέτρο. Ἄς σημειωθεῖ ἐπίσης ὅτι δύο στίχοι (23 καὶ 34) εἶναι ἀνομοιοκατάληκτοι.

19. Βλ. πρόχειρα Δημ. Σ. Μπαλάνος, «Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων», *Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τ. Ε', ἀρ. 1, 1936, σ. 12-13.

φοῦ του. Ἐξάλλου, ἐκεῖνος πού εἶχε περισσότερους λόγους νὰ συνθέσει ἕνα τέτοιο στιχοῦργημα ἦταν ὁ Κων. Οἰκονόμος, θύμα τῆς κρίσης τοῦ 1819, παρὰ ὁ ἀδελφός του. Ὅσο γιὰ τὰ κοινὰ πραγματολογικὰ στοιχεῖα, αὐτὰ ἦταν ἐξίσου γνωστὰ καὶ στοὺς δύο, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται καὶ τὸ ἐνδεχόμενο ὀρισμένα ἀπ' αὐτὰ νὰ ἀντλοῦνται ἀπὸ τὸ χρονικὸ τοῦ Στέφ. Οἰκονόμου· στὴν περίπτωση αὐτὴ πρέπει βέβαια νὰ δεχθοῦμε ὅτι τὸ στιχοῦργημα συντάσσεται μετὰ τὸ χρονικὸ. Μὲ βάση τὰ παραπάνω, λοιπόν, θεωροῦμε πολὺ πιθανὸ καὶ τὸ δεύτερο στιχοῦργημα νὰ ἀνήκει στὸν Κων. Οἰκονόμο.

Προορισμὸς τῶν στιχοῦργημάτων ἦταν νὰ κυκλοφορήσουν χειρόγραφα στὴ Σμύρνη ἢ καὶ ἀλλοῦ, ὅπως ἦταν ἡ συνηθισμένη πρακτικὴ. Ὅπως εἶπαμε ὅμως, τὸ πρῶτο ἔμεινε ἡμιτελές, ἐνῶ τὸ δεύτερο, πού ὀλοκληρώθηκε, μᾶς εἶναι γνωστὸ μόνον ἀπὸ μεταγενέστερο ἀντίγραφο. Δὲν ξέρουμε ἐπομένως ἂν ἀντιγράφηκε καὶ κυκλοφόρησε στὸν καιρὸ του.

Εἶναι καιρὸς ὅμως νὰ ἔρθουμε στὰ ἴδια τὰ στιχοῦργήματα. Τὸ πρῶτο ἀρχίζει μὲ μιὰ ἐπίκληση στὴ θεὰ Νέμεση, τὴν ὁποία ὁ ποιητὴς παρακαλεῖ νὰ τὸν βοηθήσει νὰ «ἐξελέγξει ἐλαφρὰ»²⁰ τοὺς «καταράτους» διῶκτες τῆς παιδείας: ὄλους ἐκεῖνους πού «συμφώνησαν» νὰ καταργήσουν τὸ Φιλολογικὸ Γυμνάσιο καὶ νὰ «σβύσουν» τὴ Σμύρνη (στ. 9-10). Μὲ βάση τὴν ἀναφορὰ αὐτὴ, πού παραπέμπει στὸ βίαιο κλείσιμο τοῦ Γυμνασίου, πρέπει νὰ υποθέσουμε ὅτι ἐπίκεντρο τοῦ στιχοῦργήματος θὰ ἦταν αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ θέμα. Κάτι πού φαίνεται ἐξάλλου καὶ ἀπὸ τὴ δῆλωση τοῦ ποιητῆ πού ἀκολουθεῖ ὅτι θὰ «ζωγραφίσει» ὀνομαστικά, γιὰ τὸ κοινὸ καλὸ, τοὺς «ἐχθροὺς τῶν Μουσῶν». Πρῶτος στὸν κατάλογο τῶν διωκτῶν τῆς παιδείας θὰ ἦταν ὁ μητροπολίτης Σμύρνης Ἄνθιμος (1797-1821), ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὴν ἐγκωμιαστικὴ ἀναφορὰ τοῦ στιχοῦργοῦ στοὺς προκατόχους του, στὸν Προκόπιο (1770-1785) καὶ ἰδιαιτέρως στὸν «κατ' ἀρετὴν πρωτεύοντα» Γρηγόριο (1785-1797), οἱ ὁποῖοι ἀναδείχθηκαν κατόπιν πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως.²¹ Μὲ τὴν ἀναφορὰ αὐτὴ ὁ Οἰκονόμος

20. Στὴ θέση τοῦ ρήματος «ἐξελέγγω» ὑπῆρχε στὴν πρώτη γραφὴ τοῦ στιχοῦργήματος ἕνα ἄλλο πῶς ἐπιθετικὸ ρῆμα, τὸ «σατυρίζω», συνοδευόμενο μάλιστα ἀπὸ τὸ ἐπίρρημα «ἐλεύθερα» (ἀντὶ «ἐλαφρὰ»), πού διαγράφηκε κατόπιν ἀπὸ τὸ στιχοῦργὸ (βλ. παρακάτω τὸ ὑπόμνημα στὸ στιχοῦργημα).

21. Μαζὶ μὲ τοὺς δύο παραπάνω ἀρχιερεῖς ἀναφέρεται (στ. 25) καὶ ὁ Νεόφυτος ἔτσι πού φαίνεται ὅταν νὰ ἦταν καὶ αὐτὸς μητροπολίτης Σμύρνης. Ὁ τελευταῖος ὅμως ἦταν ἀπλῶς Σμυρναῖος καὶ χρημάτισε μητροπολίτης Μαρωνείας καὶ κατόπιν πατριάρχης (1789-1794 καὶ 1798-1801). Ὁ Νεόφυτος καὶ οἱ δύο ἄλλοι μητροπολίτες τῆς Σμύρνης μνημονεύονται εὐφῆμως καὶ στὸ ἔργο τοῦ Κων. Οἰκονόμου, *Αὐτοσχέδιος διατριβὴ περὶ Σμύρνης* (1819): βλ. Σοφ. Οἰκονόμος, ὁ.π., σ. 344-345.

φαίνεται να θέλει να αντιδιαστείλει τους προηγούμενους «ἄξιους ποιη-
νάρχους» τῆς Σμύρνης ἀπὸ τὸν Ἄνθιμο, γιὰ νὰ προχωρήσει κατόπιν στὴ
στηλίτευσή του. Αὐτὸ ὑπαινίσσονται καὶ οἱ τελευταῖοι στίχοι τοῦ ποιή-
ματος μὲ τὴν πικρόχολη διαπίστωση γιὰ τὴν πορεία τῶν ἀνθρώπων
πραγμάτων ἀπὸ τὸ καλὸ στὸ κακό. Τῆ συνέχεια θὰ τὴ βροῦμε στὸ δεύτε-
ρο στιχούργημα, στὸν «Φιλόπατρι», ὅπου στηλιτεύεται πραγματικά,
μαζὶ μὲ ἄλλα πρόσωπα, καὶ ὁ Ἄνθιμος Σμύρνης.

Δυὸ λόγια γιὰ τὸν τίτλο «Φιλόπατρις». Φιλόπατρις εἶναι βέβαια αὐ-
τὸς ποὺ ἀγαπάει τὴν πατρίδα του: τὴν πατρίδα ὅμως ὄχι μὲ τὴ γνωστὴ
εὐρεία ἔννοια, ἀλλὰ μὲ τὴ στενὴ ἔννοια τοῦ τόπου καταγωγῆς. Πατρίδα
εἶναι ἐδῶ ἡ Σμύρνη καὶ φιλόπατρις ὁ Σμυρναῖος ποὺ ἀγαπάει τὴν πόλη
του: μιὰ ιδιότητα τὴν ὁποία διεκδικεῖ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του καὶ ὁ στιχουργός,
ποὺ αὐτοχαρακτηρίζεται «γνήσιος υἱὸς» τῆς Σμύρνης (στ. 1). Ἡ ἴδια δή-
λωση ὑπάρχει καὶ στὸ πρῶτο στιχούργημα («Εἶμαι Σμυρναῖος γνήσιος,
γενναῖος Πατριώτης», στ. 15), γεγονός ποὺ ὑποδεικνύει τὴν κοινὴ πατρό-
τητα τῶν στιχουργημάτων. Ἡ δήλωση τοῦ στιχουργοῦ, τοῦ Θεσσαλοῦ
Οἰκονόμου, ὅτι εἶναι «Σμυρναῖος γνήσιος» ἀποτελεῖ προφανῶς σκόπιμο
εὕρημα. Βέβαια ὁ ἴδιος, ζώντας ἐπὶ δέκα συνεχῆ χρόνια στὴ Σμύρνη, εἶχε
ἀποκτήσει μιὰ συναισθηματικὴ σχέση μὲ τὴν πόλη. Στὴ συγκεκριμένη
περίπτωση ὅμως ἡ δήλωσή του ἀπέβλεπε ἀπλῶς στὴν παραπλάνηση τοῦ
ἀναγνώστη ὡς πρὸς τὴν ταυτότητα τοῦ στιχουργοῦ: πράγμα κατανοητό,
ἂν λάβουμε ὑπόψη μας τὴν ὀξύτητα τοῦ στιχουργήματος καὶ τοὺς κινδύ-
νους ποὺ διέτρεχε ὁ στιχουργός ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ ὀνόματός του.
Ἐξάλλου παραποιήσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους εἶναι συνηθισμένες σὲ ἀνώνυμα
κείμενα σὰν αὐτό. Ἐμφανιζόμενος, πάντως, ὁ Οἰκονόμος ὡς γνήσιος
Σμυρναῖος, εἶχε δικαίωμα καὶ καθῆκον νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν τύχη τῆς
Σμύρνης καὶ νὰ καταγγέλλει τίς δυνάμεις ἐκεῖνες ποὺ ἀπεργάζονταν τὸ
κακό της.²²

Καὶ ὁ «Φιλόπατρις» ἀρχίζει, ὅπως καὶ τὸ πρῶτο στιχούργημα, μὲ μιὰ
εἰσαγωγὴ, μικρότερη ὅμως σὲ ἕκταση. Ὁ στιχουργός δὲν ἀπευθύνεται
ἐδῶ στὴ Νέμεση ἀλλὰ στὴν ἴδια τὴν πόλη τῆς Σμύρνης. Ἀπὸ τὸν δεύτερο
κιόλας στίχο δηλώνει ὅτι σκοπὸς του εἶναι νὰ «κλαύσει» γιὰ τὴν «ὑβριν»
κατὰ τῆς Σμύρνης. Ἀνάλογο μοτίβο ὑπάρχει καὶ στὸ πρῶτο στιχούργη-

22. Τὸ θέμα τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα, θεωρημένο ἀπὸ τὴν ἴδια ὀπτική
καὶ μὲ λεξιλόγιο παρόμοιο μὲ αὐτὸ τῶν στιχουργημάτων, ἀναλύεται ἐκτενῶς ἀπὸ τὸν
Κων. Οἰκονόμο σὲ λόγο ποὺ ἐκφώνησε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1819 πρὸς τοὺς Κυδωνιάτες
(Β' Κυδωνιακός): βλ. *Κων. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων Λόγοι*, ἐπιμ. Θεοδ. Κ.
Σπεράντσα, τ. 1, Ἀθήνα 1971, σ. 333-365.

μα. Καί ἐκεῖ ὁ στιχουργὸς ἀναφέρεται στοὺς ξένους ποὺ κακολογοῦν (κύβριζον») τῆ Σμύρνη, χωρὶς νὰ ξέρουσιν τὸν «αἷτιον» τῶν δεινῶν τῆς (στ. 17-18) καὶ ἐκφράζει τὴν πρόθεσίν του νὰ θεραπεύσει τὴν «ὑβριν» κατὰ τῶν συμπολιτῶν του, στηλιτεύοντας τοὺς «κακούργους». Ὑπεύθυνοι γιὰ τὴν «ὑβριν» θεωροῦνται, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ δεύτερο στιχοῦργημα, ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν ἀνατρέψει τὴν καθεστηκυῖα κοινοτικὴ τάξιν καὶ εἶχαν βυθίσει τὴν πόλιν σὲ «ἀνήκουστον» δυστυχίαν (στ. 11). Γιὰ νὰ δώσει μάλιστα ὁ στιχουργὸς ἐντονότερο χροῶμα στὰ δεινὰ τῆς Σμύρνης, ἀντιπαράθετε τὴν «ἄν ἐσχάτην δυστυχίαν» τῆς πόλης μὲ τὴν προτερὴν «εὐτυχίαν» τῆς, γιὰ νὰ διαπιστώσει, ὅπως καὶ στὸ πρῶτον στιχοῦργημα, τίς μεταβολὰς ποὺ φέρνει ὁ χρόνος στὰ ἀνθρώπινα πράγματα. Ἡ σύγκριση καὶ ἀντιπαράθεση τοῦ εὐτυχισμένου παρελθόντος πρὸς τὸ δυστυχὲς παρὸν ἀποτελεῖ βέβαια κοινὸ ποιητικὸ τόπον. Ἀξίζει νὰ ἐπισημανθεῖ, πάντως, ἡ ἐπιμονὴ μὲ τὴν ὁποία ἐπανέρχεται τὸ μοτίβο αὐτὸ καὶ σὲ ἄλλα προγενέστερα σμυρναϊκὰ στιχοῦργήματα ποὺ γράφονται μὲ ἀνάλογες ἀφορμὰς.²³ Σὲ ὅλες τίς περιπτώσεις ἡ πόλις ἐμφανίζεται νὰ ἔχει περιπέσει σὲ μεγάλη δυστυχίαν καὶ νὰ θρηνεῖ γιὰ τὰ δεινὰ ποὺ ἔχει ὑποστῆ ἀπὸ κοινωνικὰς ἐξεγέρσεις, καταδρομὰς τῶν σχολείων καὶ τῆς παιδείας κτλ. Παρότι κοινότοπον, τὸ στοιχεῖο αὐτὸ φαίνεται νὰ ἐκφράζει κάτι ἀπὸ τὸ κλίμα τῆς πόλης: τὴν αἴσθησιν τῆς ἀνασφάλειας καὶ τοῦ φόβου ποὺ προκαλοῦν σὲ μεγάλα τμήματα τοῦ πληθυσμοῦ οἱ ἀναστατώσεις καὶ τὰ «δυστυχήματα» (ἐπιδημία πανώλης, πυρκαγιὰς), ποὺ πλήττουν διαδοχικὰ τὴ Σμύρνη.

Ἀμέσως μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν ὁ στιχουργὸς σπεύδει νὰ καταγγεῖλει τοὺς ὑπεύθυνους γιὰ τὴν δυστυχίαν τῆς Σμύρνης. Ποιοὶ εἶναι αὐτοὶ μᾶς τὸ λέει πρῶτα συνοπτικὰ: «Ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς, γέροντες, δωδεκανοῖ» (στ.

23. Στὸ στιχοῦργημα «Σμύρνης τραγωδία» (1788) ἡ προσωποποιημένη Σμύρνη ἐλεεινολογεῖ τὴν κατάστασιν στὴν ὁποία τὴν ἔχει φέροι ἡ ἐξέγερσις τῶν συντεχνιῶν κατὰ τῶν ἀρχόντων («Σμύρνην τὴν μεγαλόπολιν, ἄστρον τῆς Ἰωνίας, / Σμύρνην, ὅπου μὲ ἔλεγον τὸ ἕμμα τῆς Ἀσίας, / τώρα σχεδὸν μὲ ἔσβησε πνεῦμα τῆς βασιανίας, / εἰς τρόπον ὅπου μ' ἔκαμε δράμα τῆς τραγωδίας», στ. 27-31), ἐνῶ στὴν «Τραγωδία κατὰ τῶν δημογερόντων τῆς Σμύρνης», ὁ στιχουργὸς ἀναφέρεται καὶ πάλιν στὴν δυστυχίαν τῆς πόλης: «Ποῦ 'ν' ὁ Ὅμηρος νὰ φθάσῃ / μεθ' ἡμῶν κι αὐτὸς νὰ κλαύσῃ / τῆς πατρίδος του αἰσχύνῃ, / ὕνειδος καὶ καταισχύνῃ, / Σμύρνη τὴν τυραννισμένη, ποῦ ὑποφέρει νῆ κατημένη!» (στ. 13-18). Βλ. Στ. Καρατζάς, ὁ.π., σ. 33-34 καὶ 71. Τὸ μοτίβο τῆς Σμύρνης ποὺ «κλαίει καὶ θρηνεῖ» γιὰ τὰ δεινὰ τῆς τὸ βρισκομε καὶ στὸ ἔργο «Σχολιάς» (1812) βλ. Φ. Μπουμπουλίδης, ὁ.π., σ. 427. Πβ. καὶ τὰ στιχοῦργήματα γιὰ τὸ «ρεμπελιὸ» τοῦ 1797 (Γ. Παπαγιαννόπουλος, «Τὸ ρεμπελιὸ τῆς Σμύρνης τοῦ 1797 κατὰ νέαν πηγὴν», *Μικρασιατικὰ Χρονικὰ* 1 (1938) 252-255 καὶ 262-267).

15). Στή συνέχεια περνάει στα ίδια τὰ πρόσωπα, κατονομάζοντάς τα με τὴ σειρά, ἀνάλογα με τὸ μέγεθος τῆς εὐθύνης τοῦ καθενός, εἴτε με τὸ μικρὸ τους ὄνομα καὶ σπανιότερα με τὸ ἐπώνυμο εἴτε με ἐπίθετα δηλωτικά τοῦ ἥθους καὶ τῆς συμπεριφορᾶς τους. Στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὁ ἀναγνώστης τοῦ στιχουργήματος θὰ μπορούσε εὐκολὰ νὰ διακρίνει τὴν ταυτότητά τους.

Πρόκειται γιὰ πρόσωπα γνωστὰ ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ τους στὰ γεγονότα τοῦ 1819, πὺ τὰ βρίσκουμε, τὰ περισσότερα, καὶ στὸ χρονικὸ τοῦ Στέφ. Οἰκονόμου, καθὼς καὶ στὸ ἀνέκδοτο «Δράμα Κωμικόν», πὺ γράφεται, ὅπως εἶπαμε, τὴν ἐποχὴ αὐτή. Εἶναι, πρῶτα-πρῶτα, ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς τοπικῆς ἐκκλησίας μητροπολίτης Σμύρνης Ἄνθιμος, πρόσωπο με πρωταγωνιστικὸ ρόλο στὴν ἐπίθεση κατὰ τῶν ἐμπόρων, τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου καὶ τοῦ Οἰκονόμου. Ὁ Ἄνθιμος δὲν ἐμφανίζεται με τὸ ὄνομά του ἀλλὰ με διάφορα ἐπίθετα καὶ χαρακτηρισμοὺς πὺ παραπέμπουν ἄμεσα στὸ πρόσωπό του. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι καὶ τὸ «νομοκράτωρ» (στ. 21), δηλωτικὸ τῶν ἐξουσιῶν πὺ ἀσκοῦσε στὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ κοινότητα τῆς Σμύρνης. Με ἀνάλογο ἐπίθετο («νομοδότης») παρουσιάζεται ὁ Ἄνθιμος καὶ στὴν «Τραγωδία κατὰ τῶν δημογερόντων τῆς Σμύρνης».²⁴ Τὸ ἐπόμενο πρόσωπο πὺ ἐπίσης δὲν κατονομάζεται εἶναι ὁ λεγόμενος «Βεελζεβούλ» (στ. 33), ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ταυτιστεῖ με τὸν ἐπίσκοπο Ἐρυθρῶν Καλλίνικο, ἐπίτροπο καὶ συνεργάτη τοῦ Ἄνθιμου στὴν καταδρομὴ τοῦ Οἰκονόμου καὶ τοῦ Γυμνασίου.²⁵ Μετὰ ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοὺς κληρικούς ἀκολουθεῖ «Σάββας ὁ μεγάλεμπορος», ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται νὰ «πρωτεύει εἰς γεροντία» (στ. 50). Πρόκειται βέβαια γιὰ τὸν Σάββα Μουσουλδάκη. Ἡ πληροφορία ὅτι ὁ Σάββας «πρώτευε» στὴ δημογεροντία δὲν σημαίνει ὅτι ἦταν μέλος τῆς —ἀφοῦ δὲν εἶχε ἐκλεγεῖ δημογέροντας στίς ἀρχαιρεσίες τοῦ Μαρτίου— ἀλλὰ ὅτι ἦταν «αὐτοχειροτόνητος», κατὰ τὸ χρονικὸ τοῦ Στέφ. Οἰκονόμου, «καὶ σύμβουλος καὶ βοηθὸς καὶ προστάτης τοῦ Κοινοῦ» τῆς Σμύρνης.²⁶ Με τὸ χρονικὸ τοῦ Στέφ. Οἰκονόμου συμφωνεῖ ἐπίσης καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Σάββα ὡς πιστοῦ ὀπαδοῦ, συμβούλου καὶ συνεργάτη τοῦ Ἄνθιμου (στ. 51).²⁷

Μετὰ τὸν Σάββα ἀκολουθοῦν δύο δημογέροντες πὺ δὲν κατονομάζονται. Ὁ πρῶτος ἀναφέρεται ὅτι ἦταν «μπακάλης» πρὶν γίνεи δημογέροντας, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἐμφανίζεται με τὸ παρατσούκλι «χαμολέων». Τὰ πρόσωπα

24. Στ. Καρατζᾶς, ὁ.π., σ. 73 στ. 78.

25. Σοφ. Οἰκονόμος, ὁ.π., σ. 465, 473. Ὁ Καλλίνικος Ἐρυθρῶν πρωταγωνιστεῖ μαζί με τὸν Ἄνθιμο Σμύρνης καὶ στὸ «Δράμα Κωμικόν».

26. Σοφ. Οἰκονόμος, ὁ.π., σ. 461-462.

27. Ὁ.π., σ. 461.

αὐτὰ πρέπει νὰ ταυτιστοῦν μὲ τοὺς δύο δημογέροντες ποὺ εἶχαν ἀναδειχθεῖ στὴν κοινοτικὴ ἐξουσία μὲ τὴν ὑποστήριξη τῆς μητρόπολης καὶ τῶν συντεχνιῶν: τὸν Κωνσταντῖνο Μερίκια, ποὺ ἦταν «πινιρτσῆς» στὸ ἐπάγγελμα (τυροπώλης),²⁸ καὶ τὸν πραγματευτὴ Χατζῆ Ἀντώνιο Μιχαήλ.²⁹ Ὁ τελευταῖος παρουσιάζεται μὲ τὸ ἴδιο παρατσούκλι (χαμολέων) καὶ σὲ ἄλλα κείμενα: στὴν «Τραγωδία κατὰ τῶν δημογερόντων τῆς Σμύρνης» (χαμαιλέων)³⁰ καὶ στὸ «Δράμα Κωμικόν» (X: Ἀντώνης Χαμολέων). Στὸ τελευταῖο ἔργο ἐμφανίζεται μαζὶ μὲ τὸν Χατζῆ Ἀντώνη καὶ ὁ Μερίκιας.

Μετὰ ἀπ' αὐτοὺς ἔρχονται ὁ νέος γραμματικὸς τοῦ Κοινοῦ τῆς Σμύρνης [Ἀναστάσιος] Σαρρῆς, τὸν ὁποῖο διόρισαν στὴ θέση αὐτὴ οἱ συντεχνίες, ἐκδιώκοντας τὸν παλαιότερο γραμματικὸ Νικόλαο Δαμιανό,³¹ καὶ ἑννέα ἄνθρωποι τῶν συντεχνιῶν, ποὺ συμμετεῖχαν ἀπὸ τὸν Μάρτιο τοῦ 1819 στὰ κοινοτικὰ πράγματα: ὁ Μαρκῆς, ἓνας ἀλευράς, ὁ Σταμπολῆς, ὁ Σταματός, ὁ «χατζῆ μπαμπᾶς», ἓνας γούναρης, ὁ Σταῦρος Τζιριγώτης, ὁ Μπινάρδος καὶ ὁ Τάσος. Οἱ περισσότεροι μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τὸ χρονικὸ τοῦ Στέφ. Οἰκονόμου. Ὁ Μαρκῆς ἦταν «πρωτομαῖστωρ» τῶν κεστενεπαζαρλίδων (καστανοπωλῶν), ὁ Σταμπολῆς «πρωτομαῖστωρ» τῶν ταβερνάρηδων (οἰνοπωλῶν), ὁ Σταματός ταβερνάρης· ὁ ἀλευράς πρέπει νὰ εἶναι ὁ Ἀγγελῆς «πρωτομαῖστωρ» τῶν ἀλευράδων· ὁ γούναρης εἶναι μᾶλλον ὁ Τάσος «πρωτομαῖστωρ» τῶν γουναράδων· ὅσο γιὰ τὸν Σταῦρο Τζιριγώτη, αὐτὸς θὰ μπορούσε ἴσως νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὸν Σταυρινὸ «πρωτομαῖστωρ» τῶν ἔξω καζάσιδων.³²

28. Ὁ.π., σ. 473.

29. Ὡς πραγματευτῆς ἀναφέρεται τὸ 1812 (Σοφ. Οἰκονόμος, ὅ.π., σ. 445), ἐνῶ τὸ 1819 στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Κων. Οἰκονόμου ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω (σημ. 7) φέρεται ὡς «γεμεκτζῆς» (= ἔμπορος «ζηρῶν ὀπωρῶν», Σοφ. Οἰκονόμος, ὅ.π., σ. 465). Ὁ ἴδιος εἶχε χρηματίσει καὶ δημογέροντας τὸ 1809 καὶ 1810 (βλ. ἐφ. Ἀμάλθεια, 16 Δεκ. 1878 καὶ [Α. Παπαδόπουλος Κεραμεύς], *Κώδιξ τῆς ἐν Σμύρῃ Ἐυαγγελικῆς Σχολῆς*, Σμύρνη 1876, σ. 51, 54, 57, 61).

30. Στ. Καρατζάς, ὅ.π., σ. 74 στ. 117· πβ. σ. 78.

31. Σοφ. Οἰκονόμος, ὅ.π., σ. 462. Ἐνας Ἀναστάσιος Σαρρῆς ἀναφέρεται τὸ 1810 μεταξύ τῶν «πρωτομαγιστῶρων» τῶν ρουφετιῶν τῆς Σμύρνης. Βλ. *Κώδιξ τῆς ἐν Σμύρῃ Ἐυαγγελικῆς Σχολῆς*, ὅ.π., σ. 62.

32. Βλ. Σοφ. Οἰκονόμος, ὅ.π., σ. 462· τὸ «πρωτομ. τῶν ἔξω καζάσιδων» ἀναφέρεται σὲ τμήμα τοῦ χειρόγραφου χρονικοῦ τοῦ Στέφ. Οἰκονόμου (σ. 18) ποὺ ἔχει παραλειφθεῖ ἀπὸ τὸν ἐκδότη (βλ. σημ. 1). Ὁ χαρακτηρισμὸς: «τῶν ἔξω καζάσιδων» δηλώνει ὅτι τὰ μέλη τῆς συντεχνίας αὐτῆς δὲν ἦταν Σμυρναῖοι. Τρεῖς ἀπὸ τοὺς παραπάνω ἔσναφλῆδες (τὸν X: Σταματό, τὸν Σταμπολῆ καὶ τὸν Μαρκῆ) τοὺς βρίσκουμε καὶ στὸ «Δράμα Κωμικόν».

Οι εκπρόσωποι τῶν συντεχνιῶν ἀποκαλοῦνται στὸ στιχουργήμα «δωδεκάνοι» (στ. 84· πβ. στ. 15): ἕναν τίτλο τὸν ὁποῖο εἶχαν οἱ πρόκριτοι ποὺ ἐκλέγονταν κάθε χρόνο ἀπὸ τοὺς δημογέροντες τῆς Σμύρνης. Ἡ ἀπόδοση τῆς ὀνομασίας αὐτῆς στοὺς ἐσναφλῆδες εἶναι μᾶλλον καταχρηστική, ἀφοῦ, ὅπως εἶπαμε, εἶχε ματαιωθεῖ ἡ ἐκλογή δωδεκάνων, προφανῶς γιατί αὐτοὶ θὰ ἀνέτρεπαν τοὺς συσχετισμοὺς στὴ διοίκηση τῆς κοινότητας. Φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ δυνάμεις ποὺ ἀνῆλθαν στὴν ἐξουσία τὸν Μάρτιο τοῦ 1819, στὸ πλαίσιο τῆς ἀναδιάρθρωσης τῆς κοινοτικῆς ἀρχῆς ποὺ ἐπιχείρησαν,³³ εἶχαν ἀναθέσει, τυπικὰ τουλάχιστον, στοὺς ἐκπροσώπους τῶν συντεχνιῶν καθήκοντα δωδεκάνων. Αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸ χρονικὸ τοῦ Στέφ. Οἰκονόμου, ὁ ὁποῖος, ἀναφερόμενος στὴν προσπάθεια τοῦ Σάββα Μουσουδάκη καὶ τῶν δημογερόντων Χατζη Ἀντώνη καὶ Μερῖνα νὰ ξεσηκώσουν τοὺς ἐσναφλῆδες κατὰ τῶν ἀρχόντων, σημειώνει ὅτι «δωδεκάνους ἔχουσιν αὐτούς, καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν ὑπόσχονται νὰ ἐκλέγῃσι τοῦ λοιποῦ τὰ ἐν τῇ πόλει ἀξιώματα».³⁴

Ἐκεῖνο ποὺ χαρακτηρίζει ἰδιαίτερα τὸ ὄφος τοῦ στιχουργήματος εἶναι ἡ ὀξύτητα μὲ τὴν ὁποία καταφέρεται ἐναντίον τῶν παραπάνω προσώπων. Χαρακτηριστικὸ ποὺ ἀντανακλᾷ τὸ κλίμα τῶν βίαιων συγκρούσεων καὶ τῆς ἔντασης ποὺ ἐπικρατοῦσε τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴ Σμύρνη καὶ ἀποκαλύπτει συγχρόνως τὶς κοινωνικὲς καὶ ἰδεολογικὲς ἐπιλογές τοῦ στιχουργοῦ. Τὴν ὀργή του συγκεντρώνει περισσότερο ὁ Ἄνθιμος Σμύρνης. Χρησιμοποιώντας ἕνα λόγο ἐξαιρετικὰ βίαιο, ὁ στιχουργὸς τὸν παρουσιάζει ὡς τὸν κύριο ὑπεύθينو τῆς κρίσης. Φατριαστὴς καὶ δημαγωγός, εἶναι ἐκεῖνος ποὺ παρασύρει τὸ «ταλαίπωρον» πλῆθος σὲ ταραχές: «Αὐτὸς θαρρύνει τοὺς λοιπούς, αὐτὸς σπέρνει τὸ σπέρμα, / Αὐτὸς εἶν' ὄλων ἡ ἀρχή, αὐτὸς μέση καὶ τέρμα. / Αὐτὸς φατρίας συνιστᾷ, καὶ ἔριδας ἐγείρει, / Βάλλει τὸ πᾶν εἰς ταραχὴν, κι' αὐτὸς κάμνει σείρι» (στ. 117-120). Ὁ ἴδιος εἶναι καὶ πολέμιος τῶν φώτων. Ὅχι μόνο γιατί εἶναι «ἀπαίδευτος» καὶ «ἀγράμματος» (στ. 24), ἀλλὰ καὶ γιατί ἡ διάδοση τῶν φώτων εἶναι ἀντίθετη μὲ τὰ προσωπικά του συμφέροντα: «Τὸ φῶς εἶναι ἀσύμφωρον εἰς τὸ ἐμπόριον σου / Ἄρα νὰ σβύσωμεν τὸ φῶς διὰ τὸ σύμφωρόν σου» (στ. 26-27). Ἀπόδειξη τοῦ φωτισβεστικοῦ ρόλου του ἀποτελεῖ τὸ κλείσιμο τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου, ποὺ καταγγέλλεται στοὺς ἀμέσως ἐπόμενους στίχους: «Σὺ ὅστις ἔπρεπε λαμπρῶς τὸ φῶς νὰ ὀδηγήσης / Κ' εἰς τὴν λυχνίαν ὡς ποιμὴν μόνος σου νὰ τὸ στήσης / Τὴν μὲν λυχνίαν ἔσκα-

33. Φ. Ἡλιοῦ, ὁ.π., σ. 29-30.

34. Σοφ. Οἰκονόμος, ὁ.π., σ. 468. Πβ. Στ. Καρατζᾶς, ὁ.π., σ. 74, 78.

φες και μέχρις ἑδαφίων, / Τὸ φῶς δὲ τὸ ἀπέλειπες μακρὰν τῶν σῶν ὀρίων» (στ. 28-31). Ἐὰς σημειωθεῖ ὅτι μὲ ἀλυχνία» παρομοιάζεται σὲ ἐπιστολῇ τοῦ Κων. Οἰκονόμου καὶ ἡ σχολὴ τῶν Κυδωνιῶν, ἡ ὁποία τὸ 1818 κινδύνευε νὰ κλείσει, ἐξαιτίας τῆς ἀπειλούμενης παραίτησης τῶν δασκάλων τῆς.³⁵ Ἡ παρουσίαση τῆς κατάρτησης τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου ὡς κατεδάφισης εἶναι ἀσφαλῶς ἓνα σχῆμα λόγου, ποὺ θέλει νὰ ὑπογραμμίσαι τὸν βίαιο, «θηριώδη τρόπον»,³⁶ μὲ τὸν ὁποῖο αὐτὸ καταλύθηκε. Μὲ ἀνάλογο τρόπο περιγράφεται τὸ γεγονός καὶ σὲ ἀνώνυμη ἐπιστολῇ ἀπὸ τῆ Σμύρνης, γραμμένη τὸν Ἰούλιο τοῦ 1820, ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ περιοδικὸ *Μέλισσα*: «Αὐτοὶ οἱ δύο τύραννοι καὶ Ταρτοῦφοι [ὁ Ἄνθιμος Σμύρνης καὶ ὁ Καλλίνικος Ἐρυθρῶν] ἐγείραντες διὰ μέσου τοῦ ἱερατείου (καὶ ἐξαιρέτως διὰ τῶν πνευματικῶν!) τὸν ἰσχυρὸν καὶ ἀνόητον ὄχλον, κατηδάφισαν τὴν ἐνταῦθα φιλολογικὴν σχολὴν...».³⁷

Τὸ πορτραῖτο τοῦ Ἄνθιμου συμπληρώνεται μὲ σειρά χαρακτηρισμῶν ποὺ ἀφοροῦν τὸ ἦθος του («Νέρων», «ἀνήμερον θηρίον», ἄλεπου») κτλ.,³⁸ ἀλλὰ καὶ τῆ συμπεριφορὰ του ὡς ἐκπροσώπου τῆς ἐκκλησίας. Ὁ στιχουργὸς τὸν παρουσιάζει ὡς ὄργανο τοῦ διαβόλου, ἄθεο, παράνομο, βέβηλο κτλ., ἐνῶ ἐπισημαίνει μὲ ἔμφαση τὴν ὑποκριτικὴ του ἱκανότητα καὶ τὴν ἱεροκαπηλεία του: «Ἐπόκρισιν μὲν ὄσην θές, φαρδεῖς σταυροὺς μετάνοιαις, / Καὶ εὐλογίαις στρογγυλαῖς, ὄλο ὑπερηφάνειαις. / Τὸν δὲ ναὸν τὸν ἱερὸν τὸν κάμνεις καπηλεῖον...» (στ. 125-127). Συγχρόνως τὸν κατηγορεῖ γιὰ ἀπειθεία πρὸς τὸν πατριάρχη καὶ τὸν ἐμφανίζει μάλιστα νὰ ἔχει ἀφορισθεῖ ἀπὸ τῆ Σύνοδο: «Σὺ εἶσαι αὐτοκέφαλος, δὲν πείθεις εἰς κανένα / Τὸν Πατριάρχην σέβεσαι καὶ σὺ ὡσὰν καὶ μένα. / Σὲ ἀφορίζῃ ἡ Σύνοδος, σὲ καταράτῃ ἡ θεία / Τῶν εὐσεβῶν ἡ κορυφὴ μεγάλη ἐκκλησία. / Καὶ σὺ θάρρεῖς ἡλίθιε, πῶς τότε θὰ πιάσῃ [;] / Ὄταν ὁ ψωροδιάκος σου εὐγῆ καὶ τὰ διαβάσῃ» (στ. 133-138). Οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι δὲν εἶναι πολὺ σαφεῖς. Ἴσως ὁ στιχουργὸς ἐννοεῖ ὅτι ὁ Ἄνθιμος δὲν ἔβαλε τὸ διάκο του νὰ διαβάσει τὸ ἀφοριστικὸ καὶ τίς κατάρτες τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἐναντίον του,

35. Βλ. ἐπιστολῇ τοῦ Κων. Οἰκονόμου στοὺς δασκάλους τῶν Κυδωνιῶν Θεόφιλο Καίρη καὶ Γρηγόριο Σαράφη: «Ἡ λυχνία τοῦ Σχολείου σας, ἡ λάμψασα πρώτη, καὶ φωτίσασα πολλοὺς χρόνους τὴν Ἰωνίαν, θέλει ἀνατραπῆν» (*Αἱ Κυδωνίαι πρὸ τοῦ 1821. Κατὰ τὸν Κύριον Μ. Α. Ραφφενέλον. Μετάφρασις ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ. Ἐπὶ Χαριελέας Στανράκη Α. Ἀναγνώστου*, Σμύρνη 1861, σ. 55).

36. Ἀδαμάντιος Κοραΐς, *Ἀλληλογραφία*, ἔκδ. ΟΜΕΔ, τ. Δ', Ἀθήνα 1982, σ. 277.

37. *Μέλισσα*, τετρ. Γ', Παρίσι 1821, σ. 299.

38. Ὁ χαρακτηρισμὸς «ἀλώπηξ» ἀποδίδεται στὸν Ἄνθιμο καὶ στὴν «Τραχυοδία κατὰ τῶν δημογερόντων τῆς Σμύρνης» (1810). Στ. Καρατζάς, *ὁ.π.*, σ. 73 στ. 77.

νομίζοντας ότι έτσι δὲν θὰ «πιάσουν». "Όπως καὶ νὰ ἔχουν τὰ πράγματα, πάντως, ἡ πληροφορία ὅτι ὁ "Ανθιμος ἀφορίστηκε ἀπὸ τὴ Σύνοδο δὲν εὐσταθεῖ: εἶναι καὶ αὐτὸ ἓνα σχῆμα ὑπερβολῆς, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ στιχουργὸς θέλει νὰ παρουσιάσει τὸν "Ανθιμο νὰ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση ἀκόμη καὶ μὲ τὴν προϋσταμένη του ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή. Εἶναι γνωστὸ ἐξἄλλου ὅτι τὸ Πατριαρχεῖο δὲν εἶχε προχωρήσει σὲ ἀφορισμούς. Μιὰ τυπικὴ ἀπειλὴ ἀφορισμοῦ ὑπάρχει μόνο σὲ πατριαρχικὸ γράμμα πού ἐκδόθηκε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1819, πρὶν ἀκόμη γίνεῖ γνωστὸ τὸ κλείσιμο τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου, ἐναντίον ἐκείνων πού θὰ ἀμφισβητοῦσαν τὴν ἀνακήρυξη τοῦ Γυμνασίου σὲ πατριαρχικὸ ἴδρυμα, ἐνῶ σὲ ἓνα προγενέστερο πατριαρχικὸ γράμμα, τοῦ Ἰουνίου, ἐπιπλήττονται οἱ συντεχνίες καὶ γενικότερα ὅσοι καταφέρονται ἐναντίον τοῦ Οἰκονόμου.³⁹ Αὐτὰ τὰ πατριαρχικά ἐγγράφα φαίνεται νὰ ὑπαινίσσεται ὁ στιχουργὸς μὲ τὴν ἀναφορά του στὰ «σιγγίλια» (στ. 140).

Μὲ ἀνάλογο τρόπο ὁ στιχουργὸς καταγγέλλει καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικούς συνεργάτες τοῦ "Ανθιμου. Τὸν Καλλίνικο Ἐρυθρῶν, πρῶτα-πρῶτα, τὸν «Βεελζεβούλ» (στ. 33), τὸν ὁποῖο ἐμφανίζει νὰ καθοδηγεῖ καὶ νὰ «σύρει ὡς μηχανήν» τὸν "Ανθιμο, καὶ μαζὶ μ' αὐτὸν καὶ τοὺς ἄλλους κατώτερους κληρικούς πού περιβάλλουν καὶ ὑπηρετοῦν τὸ μητροπολίτη: «χήμερπεῖς» πρωτοσύγκελλους, ἐξάρχους καὶ συγκέλλους (στ. 39), οἱ ὁποῖοι, ξεσηκώνουν τὸ «δεισιδαῖμον πλῆθος», διακηρύσσοντας ὑποκριτικὰ ὅτι κινδυνεύει ἡ θρησκεία καὶ ἡ εὐσέβεια. Πρόκειται βέβαια γιὰ μιὰ σταθερὴ ἐπωδὸ στὶς ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου καὶ τῶν φώτων γενικότερα. Μὲ ἀνάλογη καυστικότητα στηλιτεύονται καὶ σατιρίζονται καὶ τὰ ὑπόλοιπα πρόσωπα πού ἐμπλέκονται στὰ γεγονότα τοῦ 1819. Ἰδιίτερα ὁ Σάββας Μουσουδάκης, πού παρουσιάζεται ὡς «γαυριασμένος» (= βαρβάτος) γάτος καὶ «καίσαρικὸν πνεῦμα» (στ. 52-53), ὡς βάρβαρος καὶ ἀγράμματος, πού δὲν ξέρεῖ νὰ βάζει σωστὰ οὔτε καν τὴν ὑπογραφή του («καὶ μ' ἓνα βῆτα καὶ μὲ δύο τὸ ὄνομά του γράφει», στ. 60). Ὁ ἴδιος καταγγέλλεται ὅτι τρέφεται ἀπὸ τὸ κοινὸ, ὅτι συνωμοτεῖ μὲ τὰ ἐσνάφια καὶ ὅτι δὲν διστάζει νὰ καταφύγει ἀκόμη καὶ στὴν κρίση: ἐννοεῖται τὴν τουρκικὴ κρίση.⁴⁰ Καταγγελία πού δὲν φαίνεται νὰ ἀπέχει ἀπὸ τὴν πραγματι-

39. Γ. Γ. Παππαδόπουλος - Γ. Π. Ἀγγελόπουλος, *Τὰ κατὰ τὸν αἰοίδιμον... Γρηγόριον τὸν Ε'*, τ. 1, Ἀθήνα 1865, σ. 148-157.

40. «Μὲ τὸ πλατὺ καλπᾶκι του, μὲ τὸ φαρδὺ μπνίσι, / Τρέχει εἰς τὴν Μητρόπολιν προφθάνει καὶ εἰς τὴν κρίσι» (στ. 55-56). Ἡ ἴδια καταγγελία διατυπώνεται καὶ στὴν «Τραγωδία κατὰ τῶν δημογερόντων τῆς Σμύρνης» (1810) ἐναντίον τοῦ δημογέροντα Χατζῆ Ἀντώνη Μιχαήλ: «Τώρα βάζει καὶ μπενίσι / καὶ ὑπάγει εἰς τὴν κρίση» (Στ.

κότητα, αφού είναι γνωστές οι προσφυγές των εκπροσώπων της νέας κοινοτικής αρχής στην τουρκική δικαιοσύνη, προκειμένου να ζητήσουν την επέμβαση της σε κοινοτικά ζητήματα ή να καταγγείλουν το Φιλολογικό Γυμνάσιο και τον Οικονόμο.⁴¹

Ἀξιοσημείωτη, τέλος, είναι ἡ ἐπιμονὴ μὲ τὴν ὁποία ὁ στιχουργὸς περιγράφει καὶ σατιρίζει ὀρισμένα χαρακτηριστικὰ τῶν παραπάνω προσώπων καὶ ἰδιαιτέρως τῶν ἐσναφλήδων. Τὰ σημεῖα στὰ ὁποῖα ἐπικεντρώνεται ἡ σάτιρα εἶναι τὰ ταπεινά τους ἐπαγγέλματα, οἱ ἀλλαγές στὴ συμπεριφορὰ καὶ τὴν ἐνδυμασία τους ἀφοῦ ἀναμίχθηκαν στὰ κοινὰ, τὰ σωματικὰ τους («ἐλαττώματα»). Ἔτσι, ὁ Μαρκῆς ἐμφανίζεται νὰ ἀφήνει στὴν ἄκρη τὰ φασούλια, τὶς φακὲς καὶ τὸ κριθᾶρι καὶ («νὰ τρέχη ὄλον ς' τὸ κοινὸν ἀπ' τὸ πουρνὸν ὡς ἔστὸ βράδου») (στ. 85-87), ἐνῶ ὁ ἄλευράς [Ἀγγελῆς] νὰ ἔχει δεμένο τὸ λαιμὸ του («σὰν φραγγομεριτάκι») (ἀπὸ τὸν Φραγγομαχαλά) καὶ νὰ φορεῖ τατάρικο («καλπάκι») στὸ κεφάλι. Μὲ «πλατὺ καλπάκι» καὶ «φάρδὺ μπινίσι» (= πανωφόρι), σύμβολα κοινωνικῆς ἀνόδου, ἐμφανίζεται καὶ ὁ Σάββας (στ. 55),⁴² ἐνῶ μὲ ἀνάλογο τρόπο εἰκονογραφεῖται καὶ ὁ Μερίκας, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τυροπώλης ἔγινε δημογέροντας, ἀλλάζοντας συγχρόνως τὴν παραδοσιακὴ ἐνδυμασία του: «Καλπάκι τῶρ' ἐφόρεσε, μπινίσι μοῦ ἐνδύθη / Τζαρούγια καὶ τὴν κάπα του δι' ὄλου ἀτηρνῆθη» (στ. 69-70). Ἡ εἰκόνα συμπληρώνεται μὲ τοὺς ἀπαραίτητους μειωτικὸς χαρακτηρισμοὺς γιὰ τοὺς ἐσναφλήδες. Ὁ Μαρκῆς εἶναι «Σὰν στραβοκαλαμάδρακτος, σὰν στραβοτυλιγάδι», ὁ Σταῦρος εἶναι στραβοκαίμηξ, ὁ Μπινάρδος «γάϊδαρος» κτλ. (στ. 85 κ.έ.). Ὁξύτεροι ἀκόμη εἶναι οἱ συλλογικοὶ χαρακτηρισμοὶ ποὺ ἀκολουθοῦν: «δεινὰ καθάρματα», «διῶκται τῆς παιδείας», «ἐκτρώματα τῆς φύσεως», «ὄργανα» τοῦ σατανᾶ κτλ.⁴³

Ἡ βίαιη αὐτὴ ἐπίθεση μὲ τοὺς ἀπαξιωτικὸς χαρακτηρισμοὺς δείχνει

Καρατζάς, ὁ.π., σ. 74 στ. 119-120). Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ κοινὴ ὁμοιοκαταληξία (μπινίσι-κρίσι) στὰ δύο στιχουργήματα.

41. Φ. Ἡλιού, ὁ.π., σ. 31, 33, 46, 51.

42. Πβ. καὶ «Δράμα Κωμικόν» (φ. 4^ρ) ὅπου ὁ Σάββας μεταφέρει τὶς κατηγορίες ἐνὸς ἀντιπάλου του γιὰ τὴ χαμηλὴ οἰκογενειακὴ του προέλευση (ὅτι ἦταν γιὸς «καναβιτζῆ») καὶ τὴ σταδιακὴ κοινωνικὴ του ἀνοδο, ἔκφραση τῆς ὁποίας ἀποτελοῦν οἱ ἀλλαγές στὴ σωματικὴ ἐμφάνιση καὶ τὴν ἐνδυμασία του: «σιγὰ σιγὰ ἐχόντρινα, ἐπρήσθηκα, ἐμάκρυνα, ἔβαλα καλπάκι, ἐμβήκα εἰς τὸ κοινόν, καὶ ζῶ ἀπ' αὐτὸ ἔως τῶρα...».

43. Τὸ ἴδιο σκληρὴ εἶναι ἡ γλώσσα ποὺ χρησιμοποιοεῖ καὶ ὁ στιχουργὸς τῆς «Τραγωδίας κατὰ τῶν δημογερόνων τῆς Σμύρνης» ἐναντίον τῶν κοινοτικῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἐσναφλήδων: «μασχαράδες», «βάρβαρος καὶ γουρουνάτος», «ὄργανον τοῦ διαβόλου», «ξεσαμάρωτο γαϊδούρι» κτλ. Στ. Καρατζάς, ὁ.π., σ. 73, 74.

τήν περιφρόνηση τοῦ στιχουργοῦ πρὸς τοὺς ἐκπροσώπους τῆς («νέας γεροντείας») καὶ ἰδιαιτέρα τοὺς ἐσναφλήδες. Δὲν πρόκειται ὅμως μόνο γιὰ τὴν προσωπικὴ στάση ἑνὸς ἀνθρώπου —ποῦ ὑποθέτουμε ὅτι εἶναι ὁ Κων. Οἰκονόμος— ὅσο καὶ ἂν αὐτὸς εἶχε λόγους νὰ μὴν τοὺς συμπαθεῖ, καθὼς εἶχαν συμπαραταχθεῖ μὲ τὶς δυνάμεις ἐκεῖνες ποὺ εἶχαν ἐξαπολύσει βία: ἡ ἐπίθεση ἐναντίον του καὶ συνέβαλαν μὲ τὰ «ὀχλαγωγικά» τοὺς κινήματα στὸ κλείσιμο τοῦ Γυμνασίου. Πέρα ἀπὸ τὰ προσωπικά του αἰσθήματα, ὁ στιχουργός, τοποθετημένος κοινωνικά καὶ ἰδεολογικά στὸ πλευρὸ τῆς ἐμπορικῆς τάξης, μεταφέρει ἐδῶ τὰ αἰσθήματα τῶν ἐμπόρων ἀπέναντι στοὺς ἐκπροσώπους τῶν «ταπεινῶν» συντεχνιῶν, ποὺ εἶχαν ἀνατρέψει τὸ ἀριστοκρατικὸ κοινοτικὸ καθεστῶς, ἐκδιώκοντάς τους ἀπὸ τὴν ἐξουσία. Κατὰ βάθος ἐκεῖνο ποὺ ἐπιδιώκεται εἶναι νὰ ἀμφισβητηθεῖ τὸ δικαίωμα καὶ ἡ ἱκανότητα τῶν ἐσναφλήδων νὰ διαχειρίζονται τὰ δημόσια πράγματα, καὶ πρὸς τὸ σκοπὸ αὐτὸ χρησιμοποιοῦνται ὅλα τὰ μέσα: ἡ ταπεινὴ κοινωνικὴ τους προέλευση, ἡ ἀπαιδευσία τους, ἡ ἀντιδραστικὴ στάση τους ἀπέναντι στὰ φῶτα, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς δὲν ἦταν Σμυρναῖοι. Ἄν ἡ ἐντοπιότητα ἀποτελοῦσε ἐχέγγυο φιλοπατρίας, οἱ ἐσναφλήδες, ὅσοι δὲν κατάγονταν ἀπὸ τὴ Σμύρνη, δὲν διαπνέονταν ἀπὸ πατριωτικὰ αἰσθήματα καὶ καταχρηστικὰ συμμετεῖχαν στὰ κοινά. Ἡ διάκριση μεταξὺ ντόπιων καὶ ξένων δηλώνεται ἐμφαντικά, μὲ τοὺς ἀπαραίτητους καὶ πάλι μειωτικὸς χαρακτηρισμοὺς, στοὺς παρακάτω στίχους: «Ποῖος ἤλπιζεν ὅτι εἶν' ἄξιοι Μωραῖται καὶ Βουρλιῶται / Καὶ βρωμεροὶ Μυτηλινοὶ κι' αὐθάδεις τζηριγῶται; / Ποῖος ἤλπιζεν ὅτ' ἔμελλον ποτὲ νὰ διοικήσουν, / Καθὼς καὶ τὰ πατρίδας των καὶ σὲ νὰ ἀφανίσουν;» (στ. 105-108).⁴⁴ Ἡ διαπίστωση αὐτὴ ὀλοκληρώνεται στοὺς ἀμέσως ἐπόμενους στίχους μὲ τὴν ἔκφραση τῆς βαθιᾶς ἀπογοήτευσης τοῦ στιχουργοῦ ποὺ οἱ γνήσιοι Σμυρναῖοι, «οἱ πλοῦσιοι τὰ νουνεχῆ κρανία», ἀποδέχονται τὴν τυραννία τῶν ξένων καὶ ἔχουν καταστῆ «ἀνδράποδα».⁴⁵

Τὰ παραπάνω στιχουργήματα ἀσφαλῶς δὲν διακρίνονται γιὰ τὴν ποιητικὴ ἀξία τους καὶ δὲν ἔχουν νὰ μᾶς προσφέρουν καινούρια πραγματολογικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν κρίση τοῦ 1819. Τὰ πρόσωπα ποὺ καταγγέλλονται καὶ τὰ περιστατικά, ὅσα ὑπαινικτικὰ ἀναφέρονται σ' αὐτά, τὰ γνωρίζουμε ἀπὸ

44. Τὸ «αὐθάδεις τζηριγῶται» φαίνεται νὰ παραπέμπει στὸν Σταῦρο Τζιριγῶτη.

45. Πιθανῶς ἀναφέρεται στοὺς δημογέροντες Χ: Γ. Ἀγαλλόπουλο καὶ Χ: Κωνσταντῆ Πεστελματσόγλου, ποὺ χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὸν Στέφ. Οἰκονόμο «ἀνθρωποὶ δειλοὶ καὶ κοῦφοι, καὶ χωρὶς χαρακτηῖρα», λόγω τῆς ὑποταγῆς τους στὶς συντεχνίες (Σοφ. Οἰκονόμος, ὁ.π., σ. 463).

τὸ χρονικὸ τοῦ Στέφ. Οἰκονόμου, ἐνῶ ἀνάλογη εἶναι καὶ στὰ δύο κείμενα ἢ ὀπτική μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία θεωροῦνται καὶ κρίνονται τὰ γεγονότα. Ἡ προσφορά τῶν στιχουργημάτων ἔγκειται στὸ ὅτι ἀναπαριστάνουν καὶ ἐπιβεβαιώνουν τὴν ὀξύτητα τῆς κρίσης, ἀλλὰ καὶ τὸν ἔντονα κοινωνικὸ χαρακτήρα τῶν συγκρούσεων. Καὶ ἴσως δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι στὸ δεῦτερο στιχούργημα, στὸν «Φιλόπατρι», τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ στιχουργοῦ ἐπικεντρώνεται στὴν προβολὴ αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς διάστασης καὶ λιγότερο στὴν κατάρρηση τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου. Αὐτὸ δείχνει ὅτι στὴ συνείδησή του τὸ βίαιο κλείσιμο τοῦ Γυμνασίου ἦταν ἓνα στοιχεῖο τῆς γενικότερης κοινωνικῆς κρίσης, ἢ ὁποία δημιουργήσε τὸ κατάλληλο κλίμα γιὰ τὴ συσπείρωση καὶ ἐνίσχυση τῶν ἀντιδιαφωτιστικῶν δυνάμεων τῆς Σμύρνης.

Θὰ ἤθελα νὰ θυμίσω ὅμως, τελειώνοντας, ὅτι ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴν ἐνίσχυση τῶν δυνάμεων αὐτῶν ἔπαιξε ἡ πατριαρχικὴ ἐγκύκλιος κατὰ τῶν νεωτερικῶν μαθημάτων, ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Γρηγόριο Ε' τὸν Μάρτιο τοῦ 1819: κάτι ποὺ δὲν ἀναφέρεται, βέβαια, στὰ στιχουργήματα.⁴⁶ Ἡ ἔκδοση τῆς ἐγκυκλίου τῆ στιγμῆ ἀκριβῶς ποὺ ὄξυνόταν στὴ Σμύρνη ἢ κοινωνικὴ κρίση εἶναι βέβαιο ὅτι ὠδήγησε στὴ σκλήρυνση τῶν ἀντιδιαφωτιστικῶν δυνάμεων καὶ συνέβαλε στὴ διάλυση τοῦ Γυμνασίου. Τὴν ἀρνητικὴ ἐπίδραση τῆς ἐγκυκλίου δέχεται καὶ ὁ Στέφ. Οἰκονόμος, ἀλλὰ τὴν ἀποδίδει ὄχι στὸ περιεχόμενό της ἀλλὰ στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο αὐτὴ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς ἀντιδιαφωτιστές: «ὁ ἱερός Τόμος ὁ περὶ τῶν Ἑλληνομουσείων», γράφει, «ἀναγνωσθεῖς κατὰ Μάρτιον, ἐπροξένησε βλάβην μεγάλην» στὴν ὑπόθεση τοῦ Γυμνασίου, «ἐπειδὴ ἡρμηνεύθη κακῶς ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τῆς Μητροπόλεως, ὡς κατὰ τῆς Φιλολογικῆς Σχολῆς τοξευόμενος».⁴⁷ Δὲν εἶναι ὅμως καθόλου βέβαιο ὅτι ὁ Στέφ. Οἰκονόμος ἐκφράζει ἐδῶ τίς πραγματικὲς σκέψεις του γιὰ τὴ σημασία τῆς ἐγκυκλίου. Καὶ αὐτὸς καὶ ὁ ἀδελφός του γνώριζαν καὶ πιστεύω ὅτι ἀποδέχονταν ὅτι ἡ ἐγκύκλιος, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀξιοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους τους, ἔπαιξε ἀποφασιστικὸ ρόλο στὸ κλείσιμο τοῦ Γυμνασίου. Ὅπως γνώριζαν ἐπίσης ὅτι ἡ στάση τοῦ Πατριαρχείου δὲν ἦταν ξεκάθαρη: μολοντί ὁ Γρηγόριος Ε' εἶχε ταχθεῖ ὑπὲρ τῆς διατήρησης τοῦ Γυμνασίου, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὅμως θὰ τὸ ἤθελε εὐθυγραμμισμένο μὲ τίς προδιαγραφές τῆς ἐγκυκλίου καὶ ἐλεγχόμενο ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο.⁴⁸ Ἐξάλλου, οἱ πληροφορίες ποὺ ἔφταναν στὴ Σμύρνη ἀπὸ κοραϊ-

46. Γιὰ τὴν πατριαρχικὴ ἐγκύκλιο τοῦ 1819 βλ. Φ. Ἡλιοῦ, ὁ.π., σ. 43-44, καὶ τοῦ Ἰδίου, *Τύφλωσον Κύριε τὸν λαόν σου*, Ἀθήνα, Πορεία, 1988, σ. 46 κ.έ.

47. Σοφ. Οἰκονόμος, ὁ.π., σ. 472.

48. Τὸν ἔλεγο αὐτὸ ἐξασφάλιζε ἡ ἀνακήρυξη τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου σὲ

κούς και άλλους κύκλους ήταν κατηγορηματικές. 'Ο πατριάρχης, έγραφε στον Κων. Οικονόμο τον Μάιο του 1819 ο Θ. Φαρμακίδης από τη Βιέννη, «άπ' αρχής, άκούω, δέν είχεν εις καλό μάτι την Σμύρνην' και τώρα πάλιν, ώς μ' είπεν ο διδ. Κύριος Κούμας, πάσχει νά σπείρη ζιζάνια»,⁴⁹ ένώ τον Φεβρουάριο του 1820 ένας μαθητής του Οικονόμου διαμήνυε από την Κωνσταντινούπολη: «'Ο Οικονόμος κινδυνεύει. Οί έδω φαινόμενοι προστάται του παίζουσι την ύπόθεσιν τής Σχολής. Είμαι κάλλιστα και άκριβέστατα πληροφορημένος».⁵⁰

Άν και ο Οικονόμος δέν έμπιστευόταν άπολύτως τις πληροφορίες αυτές, όπωσδήποτε όμως θά ύποψιαζόταν ότι κάτι δέν πήγαινε καλά. Παρά ταύτα τηρεί άπέναντι στο Πατριαρχείο μια άπόλυτα νομιμόφρονα στάση, που όφείλεται πιθανότατα και σε λόγους τακτικής. Στο ότι, δηλαδή, θεωρούσε άσύμφορο, σε μια στιγμή που δέν είχαν άκόμη κριθεί τά πράγματα και προσδοκούσε ότι τό Πατριαρχείο μπορούσε νά συμβάλει στην έκτόνωση των αντιθέσεων και στην άποκατάστασή του στο Γυμνάσιο, νά έκφράσει δημόσια τις άμφιβολίες του για τή στάση τής μεγάλης έκκλησίας άπέναντι στο σχολείο και τον ίδιο προσωπικά.⁵¹ Άς σημειωθεί ότι άνάλογη τακτική είχαν άκολουθήσει οί Οικονόμοι και λίγο πριν, όταν έσπευδαν με έπιστολή τους στον Γρηγόριο Ε' νά έπιδοκιμάσουν την πατριαρχική έγκύκλιο, παρότι δέν συμφωνούσαν με τό πνεύμα και τους στόχους της.⁵² Και στη μία και στην άλλη περίπτωση έκριναν ότι οί περιστά-

πατριαρχικό ίδρυμα τον Ιούλιο του 1819. Βλ. Γ. Γ. Παππαδόπουλος - Γ. Π. Άγγελοπούλου, *ό.π.*, σ. 148-154.

49. Έπιστ. Θ. Φαρμακίδη στον Κων. Οικονόμο, 20 Μαΐου / 1 Ιουνίου 1819, Άρχείο Οικονόμων, φάκ. VII, άρ. 5.

50. Έπιστ. Κων. Οικονόμου στον Ίω. Κοκκώνη, 17 Φεβρ. 1820, *ό.π.*, φάκ. III, άρ. 168.

51. Άπό σύγχρονη πηγή έχουμε την πληροφορία ότι ή στάση του πατριάρχη Γρηγορίου άπέναντι στον Κων. Οικονόμο ήταν άντιφατική: «πότε τον άθώωνε, και πότε τον κατεδίκαζεν άλλα πάντοτε έδικαίωνε τον Σμύρνην», αναφέρεται σε έπιστολή από την Κωνσταντινούπολη τον Μάιο του 1820. Έμμαν. Γ. Πρωτοψάλτης, *Ήγνάτιος μητροπολίτης Ούγγροβλαχίας (1766-1828)*, τ. 2, Άθήνα 1961, σ. 121' πβ. Φ. Ήλιού, *ό.π.*, σ. 47. Πολλά χρόνια άργότερα, ο Κοσμάς Κοκκίδης, μαθητής στις Κυδωνίες την έποχή τής καταδρομής του Οικονόμου, θυμάται τις φήμες που κυκλοφορούσαν τότε ότι «τό πατριαρχείον μάλλον συνήργησεν εις την όχλαγωγικήν άποβολήν του Οικονόμου». *Ίστορία των νεωτέρων Έλλήνων από τής άλώσεως Κωνσταντινουπόλεως υπό Μωάμεθ του Β' μέχρι του 1825, υπό Κ. Δ. Ρεφερέλ*, μτφρ. Κοσμά Κοκκίδη, Άθήνα 1861, σ. 223 σημ. 1.

52. *Κωνσταντίνος Οικονόμος ό έξ Οικονόμων, Άλληλογραφία, ό.π.*, σ. λζ'-λθ'.

σεις επέβαλλαν υποχωρήσεις και υπακοή.⁵³ Ἡ ἀπειθεία, ἐξάλλου, ἀπέναντι στις ἀποφάσεις τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἦταν ἕνα ἀπὸ τὰ ἀρνητικὰ χαρακτηριστικά ποὺ καταλόγιζαν στὴν ἀντίπαλη μερίδα: στὶς συντεχνίες καὶ στὸν Ἄνθιμο Σμύρνης.

ΤΑ ΣΤΙΧΟΥΡΓΗΜΑΤΑ

Τὰ στιχουργήματα ἐκδίδονται χωρὶς ἐπεμβάσεις στὴν ὀρθογραφία καὶ τὴ στίξη. Στὸ πρῶτο, ποὺ σῶζεται σὲ σχέδιο, σημειώνονται σὲ ὑπόμνημα λέξεις καὶ φράσεις ποὺ εἶχε γράψει ἀρχικὰ ὁ συντάκτης τοῦ στιχουργήματος καὶ τίς διέγραψε κατόπιν γιὰ νὰ τίς ἀντικαταστήσει ἢ ὅχι μὲ ἄλλες, καθὼς καὶ ὀρισμένες λέξεις ποὺ πρόσθεσε πάνω ἀπὸ τὴν ἀράδα (συντομογραφίες: διαγρ. καὶ προσθ., ἀντίστοιχα).

I

- » Ἐλθὲ θεά μου Νέμεσις τροφὲ τῆς ἀληθείας
 Δικαιοσύνης θύγατερ καὶ τιμωρὲ κακίας
 » Ἄφες τὰ ὕψη Δέσποινα τοῦ φλογεροῦ αἰθέρου
 κ' ἔλθὲ εἰς τὴν καρδίαν μου κατοίκησον ἐγκαίρως
 5 » Νὰ λάμψης εἰς τὸ πνεῦμά μου τὰ σπλάγχνα νὰ πυρώσῃς
 καὶ εἰς τοὺς στίχους μου ζωὴν καὶ πῦρ καὶ φῶς νὰ δώσῃς
 » νὰ ἐξελέγξω ἑλαφρὰ τὸ βάρος τῆς κακίας
 τῶν καταράτων διωκτῶν τῆς ἱερᾶς σοφίας
 » Πῶς ὄλοι ἐσυμφώνησαν διὰ νὰ καταργήσουν
 10 Σχολὴν τὴν φιλολογικὴν, τὴν Σμύρνην μας νὰ σβύσουν.
 » ἢ προᾶξις εἶναι μυσσὰ τὸ τέλος καταισχύνη
 τὰ πρόσωπα παμμίαρα τὸ λέγω ἐν ὀδύνη
 Διὸ Συγγνώμην σὲ ζητῶ θεά μου κοσμιότης
 ἂν ἐξ ἀνάγκης φαίνεται στοὺς λόγους μου κ' αἰσχρότης.
 15 » Εἶμαι Σμυρναῖος γνήσιος, γενναῖος Πατριώτης
 τῆς ἀληθείας πρόθυμος Πίστεως στρατιώτης
 » Δὲν στέργω τὴν πατρίδα μου ἐν γένει νὰ ὑβρίζουν
 οἱ ξένοι καὶ τὸν αἴτιον κακῶν νὰ μὴ γνωρίζουν

53. Γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ αὐτῆ ὁ Κων. Οἰκονόμος θὰ δεχθεῖ τὸ 1820 στὴν Κωνσταντινούπολη τὴ φιλοφρόνηση τοῦ Δωρόθεου Ἀδριανουπόλεως: «Ποτέ σου Διδάσκαλε [...] δὲν παρήκουσες τὴν μητέρα Σου τὴν ἐκκλησίαν. Εἶσαι μάλιστα ὁ τύπος τῆς ὑπακοῆς». Τὰ λόγια τοῦ Δωρόθεου μεταφέρει ὁ ἴδιος ὁ Οἰκονόμος σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν ἀδελφὸ τοῦ Στέφανο. Ἀρχεῖο Οἰκονόμων, φάκ. III, ἀρ. 176, 9 Ἰουν. 1820.

- 20 Ὅνομαστί τοὺς τῶν Μουσῶν ἐχθροὺς θὰ παραστήσω
 καθένα μὲ τὸ χροῦμά του πιστῶς θὰ ζωγραφίσω
 »Τῶν ἄλλων μου συμπολιτῶν τὴν ὕβριν νὰ ἱατρεύσω
 καὶ τοὺς κακούργους πρὸς κοινὸν καλὸν νὰ στηλιτεύσω.
 Εἶχεν ἡ Σμύρνη μας ποτὲ ἀξιόους Ποιμενάρχας
 θείους ἀγίους καὶ τινὰς σταθέντας Πατριάρχας
 25 Προζόπιος Νεόφυτος Σμύρνης ποιμένες ἦσαν
 κ' εἰς ταύτην τὴν Μητροπόλιν θεοφιλῶς ἐζήτησαν
 Ὁ Μέγας μας Γρηγόριος ὁ νῦν Πατριαρχεῦον
 τῆς Σμύρνης στάθηκε ποιμὴν κατ' ἀρετὴν πρωτεῶον.
 Ἄλλ' ὦ θεέ μου ἔψιστε πῶς τοῦ καλοῦ τὴν φύσιν
 30 κακία διαδέχεται πολλάκις εἰς τὴν κτίσιν!

1 Ἐλθέ προσθ. || Νέμεσις: Ἀγανάκτησις διαγρ. (ἀρχικὴ μορφή τοῦ στίχου: θεά μου Ἀγανάκτησις τροφὴ τῆς ἀληθείας) 4 ἐγκαίρως: προσκαίρως διαγρ. 7 ἐξελέγξω ἐλαφρά: σατυροῖσω ἐλεύθερα διαγρ. 8 καταράτων: παμμιαίων διαγρ. || σοφίας: παιδείας διαγρ. 11 τὸ τέλος καταισχύνη: τὸ τέλος τῆς αἰ[σχύνῃ] διαγρ. 13 Ἄιδ καὶ ἔνα βθεά μου διαδοχικὰς διαγρ. στὴν ἀρχὴ τοῦ στίχου || Διό: προσθ. || σὲ ζητῶ: δός με σύνοικε διαγρ. (ἀρχικὴ μορφή τοῦ στίχου: Συγγνώμην δός με σύνοικε θεά μου κοσμομότης) 16 πρόθυμος πίστεως: ἀντικατέστησαν ἄλλες διαγρ. δυσανάγνωστες λέξεις μεταξύ 16-17 Τὸ πράγμα μὲ τὸ χροῦμά του καθὲν θὰ ζωγραφίσω διαγρ. (πβ. στ. 20) 17 νὰ φέγωσιν διαγρ. || νὰ ὑβρίζουν προσθ. (ἀρχικὴ μορφή τοῦ στίχου: Δὲν στέργω τὴν πατρίδα μου νὰ φέγωσιν ἐν γένει) 18 οἱ ξένοι: προσθ. || τὸν αἴτιον κακῶν: ἀρχικὰ τὴν αἰτίαν τοῦ κακοῦ || καλῶς διαγρ. (ἀρχικὴ μορφή τοῦ στίχου: καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ κακοῦ καλῶς νὰ μὴ γνωρίζουν) 19 τοὺς μισομούσους διαγρ. στὴν ἀρχὴ τοῦ στίχου 23 ἀξιόους: ἀγίους διαγρ. 24 ἀγίους: τῶ ὄντι διαγρ. 26 ταύτην: τὸν θρόνον διαγρ. 27 μας: νῦν διαγρ. || ὁ νῦν: λαμπρῶς διαγρ.

II

σ. [1] Ὁ φιλόπατρις

- ὦ Σμύρνη φίλη μου πατρὶς ὡς γνήσιος υἱός σου
 Θέλω νὰ κλαύσω τὰ κακὰ τῆς τόσης ὕβρεώς σου.
 Πλὴν πόθεν τοῦτο ἀπορῶ! πόθεν, λέγω, ν' ἀρχήσω!
 Πῶς τάχα ὅλα νὰ τὰ πῶ, χωρὶς κἀνὲν ν' ἀφήσω;
 5 Ἄλλ' ὅταν πάλιν θυμηθῶ τὴν πρώτην σου ἀξίαν,
 Ὅτε μόν' ἐθιοιάμβευες εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν,
 Αἰσχρόνομαι, συστέλλομαι, τὴν τότε εὐτυχίαν
 Νὰ παραβάλλω μὲ τὴν νῦν ἐσχάτην δυστυχίαν.
 Πλὴν ἔδωσεν ἡ τύχη σου, καὶ σὺ νὰ ὑποκλίνῃς
 10 Εἰς χρόνον τὰς μεταβολὰς καὶ δυστυχίης νὰ γίνῃς.

- Τί δυστυχία ἀνήκουστος! καὶ πῶς νὰ μὴ τὴν κλαύσω;
 Πῶς νὰ ἀρχίσω ἄραγε; χωρὶς ποτὲ νὰ παύσω;
 Μεγάλα εἶναι τὰ κακά, καὶ τόσον μεγαλώνουν,
 Ἐν ὅσῳ ἀπὸ τὴν ἀμάθειαν φαίνονται πῶς φυτρώνουν.*
- 15 Ἄρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς, γέροντες, δωδεκάνοι,
 Ἄφρονες, ἀσύνετοι, ὡς ἄλλοι παλασάνοι,
 Σπαράττουσι καὶ θύουσιν, ἀσπλάγχχνος ἀπολύουν,
 Τὰ δίκαια καταπατοῦν, τὰ ἱερὰ μολύνουν.
 Τὸ πείσμά των λατρεύουσι, τὸ πείσμ' εὐχαριστοῦσι
- 20 Εἰς τὴν τοῦ λόγου δὲ φωνὴν ὅλοι ἀναισθητοῦσι.
 Κ' ἂν ἀπὸ τὸν νομοκράτορα ἀρχήσης, καταβαίνης,
 Ἀπὸ κακὰ εἰς χεῖριστα πάντα θὰ μεταβαίνης.
 Ὡ ἀλεποῦ παμμίαρε, ὑποχοιτὰ ἀχρεῖε,
 Ἀπαιδευτε, ἀγράμματα, τοῦ σκότους ἑωσφόρε,
- 25 Καὶ τοῦ φωτός πολέμει, ὀλέθριε φωσφόρε.
 Τὸ φῶς εἶναι ἀσύμφορον εἰς τὸ ἐμπόριον σου
 Ἄρα νὰ σβύσωμεν τὸ φῶς διὰ τὸ σύμφερόν σου.
 Σὺ ὅστις ἔπρεπε λαμπρῶς τὸ φῶς νὰ ὀδηγήσης
 Κ' εἰς τὴν λυχνίαν ὡς ποιμὴν μόνος σου νὰ τὸ στήσης
- 30 Τὴν μὲν λυχνίαν ἔσκαψες καὶ μέχρις ἑδαφίων,
 Τὸ φῶς δὲ τὸ ἀπέλειπες μακρὰν τῶν σῶν ὁρίων
 Κ' ἢ μὲν χονδροῖή σου κεφαλὴ τοῦτο δὲν τὸ μετροῦσεν,
 Ἐχεις δὲ τὸν Βεελζεβούλ ὅστις σὲ ὀδηγοῦσε.
 Τὸ πονηρὸν δαιμόνιον τ' ἀκάθαρτον δοχεῖον,
- 35 Ὅστις σὲ σύρει ὡς μηχανὴν ὅπου αὐτὸς θελήσει
 Σὲ δένει, καὶ σὺ στέκεσαι, καὶ τρέχεις ἂν σὲ λύσῃ.
- σ. [2] Ἐχεις δὲ καὶ συμβοηθοὺς ἐν πλῆθος γεννιάδας,
 Τὰ κληρικὰ ζιζάνια, τοὺς μαροῦς ληστάδας.
 Πρωτοσυγγέλλους χαμεροπεῖς, ἐξάρχους καὶ συγγέλλους
- 40 Τοὺς λαοπλάνους τοὺς δεινούς, τοῦ σκότους τοὺς ἀγγέλους,
 Οἵτινες προθυμότατοι τοῦ νὰ σ' εὐχαριστήσουν
 Σπουδάζουν μὲ παντοδαποὺς τρόπους νὰ βοηθήσουν.
 Λεσμεύουσιν οἱ ἄθλιοι τὸ δεισιδαῖμον πλῆθος,
 Μὲ μιὰν ψευδοῦπόκρισιν καὶ μὲ γλυκὴν τι ἕφος.
- 45 Λέγουν ὅτ' ἢ ὑπόθεσις εἶναι περὶ θρησκείας,
 Καὶ ὅτι τάχα πολεμοῦν κατὰ τῆς ἀσεβείας
 Διὰ νὰ κάμουν πρόθυμον τὸ πλῆθος νὰ φωνάζῃ
 Ὅταν ἡ πανιέρα σου συνέλευσιν συνάζῃ.

- Ἄν δὲ ᾿ς τὴν χώραν μεταβῆ καὶ εἰς τὴν πολιτείαν,
 50 Σάββας ὁ μεγαλέμπορος πρωτεύει εἰς γεροντίαν,
 Ὅ παδός σου ὁ πιστὸς σύμβουλος συνεργάτης,
 Τὸ εὐπειθές σου πρόβατον ὁ γανριασμένος γάτης
 Τὸ πνεῦμα τὸ καισαρικόν, τὸ θρέμμα τῆς κακίας,
 Ἡ βαρβαρότης ζωντανή, εἰδωλον ἀμαθείας.
 55 Μὲ τὸ πλατὺ καλπάκι του, μὲ τὸ φαροδὸν μινίσι,
 Τρέχει εἰς τὴν Μητροπόλιν προφθάνει καὶ εἰς τὴν κρίσι,
 Κ' ὄλ' αὐτὰ* καὶ ἄλλα πολλὰ προθύμως ὑποφέρει
 Νὰ τρέφεται ἀπ' τὸ κοινὸν εἰς τοῦτο τὸν συμφέρει.
 60 Κρίνει ἢ ψιλὴν του κεφαλὴν τὸ χαίρ' τ' ὑπογράφει**,
 Καὶ μ' ἕνα βῆτα καὶ μὲ δύο τὸ ὄνομά του γράφει.
 Καὶ τὰ ἰσνάφια προσκαλεῖ, συνομοσίας κάμνει,
 Κι' ὁ δευτερεύων παρενθὺς ἀπ' τὸ καμπάνι φθάνει.
 Ἀφίνει τὸ μπακάλικον, ἀφίνει τὸ χαβιάρι
 Καὶ δημογέρον γίνεται διὰ τοῦ κοινοῦ τὴν χάρι.
 65 Ψηφίζει καὶ γνωμοδοτεῖ, κρίνει καὶ ἀνακρίνει,
 Καὶ τί κακὸν ἀπὸ αὐτὸν δὲν ὑποφέρει ἢ Σμύρνη.
 Αὐτὸς εἶναι ζιζάνιον, σκόληξ τῆς πολιτείας,
 Τὸ ὄργανον τῆς ἔριδος καὶ τῆς διχοστασίας.
 Καλπάκι τὴν ἔφορεσε, μινίσι μὸν ἐνδύθη
 70 Τζαρούγια καὶ τὴν κάπα του δι' ὄλον ἀπηργήθη.
 Ὅ χαμολέων δ' ἀσθενεῖ, ὁ τρίτος τῆς ἀξίας,
 Καὶ πάσχει τὰ ἐπίχειρα τῆς τόσης του κακίας.
 Ἡ θεία δίκη ἔδειξε εἰς τὸ ὑποκειμένον του
 Τὴν καταδίκην τῶν λοιπῶν τῶν δύο συναδελφῶν του.
 75 Ὅ δὲ Σαρῆς ὁ γαῖδαρος, σαμαροφορτωμένος,
 Τῆς χρείας ὁ γραμματικὸς, ἀθθάδης φαντασμένος
 Ὡς κόρκορος εἰς τὰ λάχανα καὶ αὐτὸς κλοκυλιέται
 σ. [3] Τῆς χρείας τὸ σκατόφτιαρον, δὲν ξέρει εἰς τί πετιέται.
 80 Οὕτω κινεῖτ' ἢ μηχανὴ τῆς νέας γεροντείας,
 Γιγαντιαίως προχωρεῖ εἰς τὸ ὕψος τῆς κακίας.
 Καὶ ἡγεμὼν καὶ πρόοδος εἶσαι σὺ ὁ γενάδας,
 Τυφλὸς τυφλοῦς καθοδηγὼν ἐμπέσοις εἰς κοιλάδας.

* Διάβραζε Καὶ ὄλ' αὐτὰ.

** Ἡ φράση τὸ χαίρ' τ' ὑπογράφει πρέπει ἴσως νὰ διορθωθεῖ: τὸ χέρι τ' ὑπογράφει.

- Ἄλλ' οὔτοι δὲν εἶν' ἀρκετοὶ μόνοι νὰ διοικήσουν
 Οἱ δωδεκάνοι τὸ λοιπὸν δὲν ἠμποροῦν νὰ λείψουν.
- 85 Πρῶτος χρειάζεται Μαρκῆς ν' ἀφήσῃ τὸ ἀγιάρι
 Ν' ἀφήσῃ τὰ φασούλια, φακαῖς καὶ τὸ κριθάρι
 Νὰ τρέξῃ ὄλον ε' τὸ κοινὸν ἀπ' τὸ πονηρὸν ὡς ἔστο βράδυ,
 Σὰν στραβοκαλαμάδρακτος, σὰν στραβοτυλιγάδι.
 Καὶ δεύτερος ὁ ἄλευρῶς μὲ τὸ τατὰρ καλπάκι
- 90 Μὲ τὸν δεμένον τὸν λαιμὸν σὰν φραγγομεριτάκι.
 Καὶ Σταμπολῆς ὁ κερατῆς καὶ Σταματὸς ὁ πρίσκας,
 Κι' ὁ γένιας ὁ χατζῆ μπαμπᾶς, κι' ὁ γούναρης ὁ ξύστρας
 Καὶ Σταυρὸς μὲ στραβὸ λαιμὸν ἀχρεῖος τζηριγῶτης.
 Μπινάρδος ὁ γαῖδαρος τοῦ ἀγαθοῦ προδότης
- 95 Κι' ὁ Τάσος δὲ ὁ σοβαρὸς ὁ παλαμπαχαμάλης,
 Εἰς τὸ κοινὸν εἶναι κι' αὐτὸς ζῶν τιμῆς μεγάλης
 Καὶ οἱ τοιοῦτοι δικικοῦν κοινὰ καὶ ἐκκλησίας,
 Ὅλοι δεινὰ καθάρματα διώκται τῆς παιδείας,
 Ἐκτρώματα τῆς φύσεως, ἀχρεῖοι μαστιγιές
- 100 Τοῦ σατανᾶ τὰ ὄργανα, τοῦ ἄδου ἐρυννίες.
 Ὡ Σμύρνα δυστυχέστατη, ποῖος σὲ κατηγορήθη
 Νὰ πέσ' εἰς τέτοιον βόρβορον εἰς τέτοια παχιάν λάσπη,
 Νὰ χάσῃς τὴν ἀξίαν σου τὴν δόξαν καὶ τὴν φήμην,
 Νὰ καταστήσῃς ἄλογον τὴν πάλα ἐλλογίμην.
- 105 Ποῖος ἤλιπεν ὅτι εἶν' ἀξιοὶ Μωραῖται καὶ Βουρλιῶται
 Καὶ βρωμεροὶ Μυτηλινοὶ κι' ἀθάδεις τζηριγῶται;
 Ποῖος ἤλιπεν ὅτ' ἐμελλον ποτὲ νὰ διοικήσουν,
 Καθὼς καὶ τὰ πατρίδας των καὶ σὲ νὰ ἀφανίσουν;
 Κι' οἱ ἐδικοὶ σου πλούσιοι τὰ ρουνεχῆ κροαία
- 110 Νὰ φαίνωνται ἀνδράποδα, νὰ στέργουν τυραννία.
 Ἄχ τοῦτο ἀνυπόφορον εἶναι τῇ ἀληθείᾳ,
 Νὰ πῶ πληροῦται μία κοινὴ νόστιμος παροιμία.
 Τὸ ψάρι λέγουν ἂν βρωμᾶ, βρωμᾶ ἀπ' τὸ κεφάλι,
 Παράδειγμα καὶ προσταγὴν ν' ἀκολουθοῦν οἱ ἄλλοι.
- 115 Ὅταν ἡ κεφαλὴ αὐτῆ, ὁ ἠγεμὸν χωλαίνῃ
 Τότε καὶ τὸ ὑπήκοον βέβαια καὶ μωραίνει.
 σ. [4] Αὐτὸς θαρῶναι τοὺς λοιπούς, αὐτὸς σπέρνει τὸ σπέρμα,
 Αὐτὸς εἶν' ὄλον ἢ ἀρχή, αὐτὸς μέση καὶ τέρμα.
 Αὐτὸς φατρίας σννιστᾶ, καὶ ἔριδας ἐγείρει,
 120 Βάλλει τὸ πᾶν εἰς ταραχὴν, κι' αὐτὸς κάμνει σείρι.

- ὦ Νέρων ἀγοιώτατε, ἀνήμερον θηρίον
 Φεῖσαι καὶ τὴν μητέρα σου τὸ ἱερὸν ταμεῖον.
 Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ πατεῖς, καὶ τοῦτο τὸ πληγόνεις
 Δὲν σέβουσαι τὰ ἱερά, καὶ γὰρ θεὸν δὲν δοῶνεις,
 125 Ὑπόκρισιν μὲν ὄσπην θές, φαρδεῖς σταυροὺς μετάνοιαις,
 Καὶ εὐλογίαις τροογγυλαῖς, ὄλο ὑπερηφάνειαις.
 Τὸν δὲ ναὸν τὸν ἱερὸν τὸν κάμνεις καπηλεῖον,
 Συγχίζεις καὶ τὰς προσευχὰς ἀγγέλων τῶν ἁγίων.
 Καὶ δὲν φοβεῖσαι κεραυνὸς μὴν πέση καὶ σὲ καύση
 130 Ὅταν ἐπάνω εἰς τὸ θρονὶ λέγῃς εἰρήνη πᾶσι.
 Εἶσ' ἄθεος παράνομος, βέβηλος ἀποστάτης
 Οὔτε φαντάζεσαι ποτὲ πῶς εἶν' ἀνθρώπων πλάστης.
 Σὺ εἶσαι ἀυτοκέφαλος, δὲν πείθεσ' εἰς κανένα
 Τὸν Πατριάρχην σέβουσαι καὶ σὺ ὡσὰν καὶ μένα.
 135 Σὲ ἀφορίζ' ἡ Σύνοδος, σὲ καταραῖτ' ἡ θεία
 Τῶν εὐσεβῶν ἡ κορυφὴ μεγάλη ἐκκλησία.
 Καὶ σὺ θαρῶεις ἠλίθιε, πῶς τότε θὰ πιάση [;]
 Ὅταν ὁ ψωροδιάκος σου εὔγη καὶ τὰ διαβάση.
 Καὶ σὺ μὲν ἀδιαφορεῖς γιατί δὲν εὐλαβεῖσαι
 140 Ἀφορισμούς, σιγγίλια οὔτε ἀράς φοβεῖσαι.
 Πλήν σύρεις ἐξ ὀπίσω σου καὶ τὸ κατακολάζεις
 Τὸ πλῆθος τὸ ταλαίπωρον ὅς τὸν ἄδην κατεβάζεις.
 Ἄχ Σμύρνης πλῆθος! Ἄχ πατρις
 Γρήγορα ἐλπίζω νὰ εὐοῆς
 145 Τὸν πάτον τῶν πολλῶν σου
 Δεινῶν δυστυχιῶν σου.
 Ὅγλήγορα τὸν θρόνον σου ἐλπίζω νὰ τιμήση
 Μιὰ σοφωτέρα κορυφὴ σοφῶς νὰ διοικήση.
 Ὅποταν φθάση τὸ δεινὸν
 150 Εἰς ὑψιστον βαθμὸν κακῶν
 Λέγει ἡ γνώμη τῶν πολλῶν
 Πῶς δέχεται ἀφανισμόν.